Universitatea de Stat din Moldova

Cu titlul de manuscris

C.Z.U: [159.954.5+316.6]:316.455(043)

Natalia COJOCARU

OBIECTE SENSIBILE, REPREZENTĂRI POLEMICE ȘI RELAȚII INTERGRUPURI

Conceptualizări teoretico-metodologice și ilustrări empirice

Specialități științifice:

Psihologie generală – 511.01

Psihologie socială – 511.03

Rezumatul tezei de doctor habilitat în psihologie

CHIŞINĂU, 2024

Teza a fost elaborată în cadrul Departamentului Psihologie, Facultatea Psihologie, Ştiinţe ale Educaţiei, Sociologie și Asistență Socială, Universitatea de Stat din Moldova.

Referenţi oficiali:

1. **GLAVAN Aurelia**, doctor habilitat în psihologie, profesor universitar, Universitatea Pedagogică de Stat „I. Creangă” din Chișinău,
2. **HOLMAN Andrei**, doctor în psihologie, profesor universitar, Universitatea „A. I. Cuza”, Iași, România,
3. **MALCOCI Ludmila**, doctor habilitat în sociologie, profesor cercetător, Universitatea de Stat din Moldova,
4. **NEGURĂ Lilian**, doctor în sociologie, profesor universitar, Universitatea din Ottawa, Canada.

Componența Consiliului Științific Specializat DH 511.01-03-23-13:

1. **RACU Jana**, doctor habilitat în psihologie, profesor universitar, Universitatea de Stat din Moldova, președinte al CȘS,
2. **CERLAT Raisa**, doctor în psihologie, conferențiar universitar, Universitatea de Stat din Moldova, secretar științific al CȘS,
3. **BETEA Lavinia**, doctor în psihologie, profesor universitar, Universitatea „A. Vlaicu”, Arad, România,
4. **ŞLEAHTIŢCHI Mihail**, doctor habilitat în psihologie, profesor universitar, Universitatea de Stat din Moldova,
5. **BOROZAN-COJOCARU Maia**, doctor habilitat în pedagogie, profesor universitar, Universitatea Pedagogică de Stat „I. Creangă” din Chișinău,
6. **PALADI Oxana**, doctor habilitat în psihologie, conferențiar universitar, Universitatea de Stat din Moldova.

Susţinerea tezei de doctor habilitat va avea loc în data de **_27 martie 2024_**, ora **_14.00_**, în şedinţa Consiliului Ştiinţific Specializat DH 511.01-03-23-13 din cadrul Universităţii de Stat din Moldova, str. A. Mateevici 60, Chişinău, Republica Moldova, MD 2009, bl. 3, s. 507.

Teza şi rezumatul acesteia pot fi consultate la Biblioteca Universității de Stat din Moldova şi pe pagina web a ANACEC (www.anacec.md).

Rezumatul tezei a fost expediat la (data și anul)__**26 februarie 2024**.

Secretar ştiinţific al Consiliului Ştiinţific Specializat

CERLAT Raisa, doctor în psihologie _____

Autor

COJOCARU Natalia, doctor în psihologie _____

© Natalia Cojocaru

CUPRINS

1. Reperele conceptuale ale cercetării..... 4
2. Conținutul tezei..... 9
3. Concluzii generale și recomandări..... 39
4. Referințe bibliografice..... 43
5. Lista publicațiilor autorului la tema tezei..... 46
6. Adnotare în limba română..... 49
7. Adnotare în limba engleză..... 50
8. Adnotare în limba rusă..... 51

LISTA ABREVIERILOR

CSI – Comunitatea Statelor Independente

O – obiectiv

OMS – Organizația Mondială a Sănătății

OR – obiect de reprezentare (socială)

R – rezultat (științific)

RM – Republica Moldova

RS – reprezentare socială/ reprezentări sociale

TRS – teoria reprezentărilor sociale

UE – Uniunea Europeană

REPERELE CONCEPTUALE ALE CERCETĂRII

Actualitatea și importanța temei abordate

Teoria reprezentărilor sociale (TRS), teorie ce constituie fundamentul teoretic al lucrării, oferă explicații privind modul de formare și transformare a cunoaşterii sociale în contextul interacţiunilor intra- și intergrupale, mai exact, cum indivizii creează sensuri și înțelesuri despre diverse fenomene și procese ale lumii înconjurătoare și cum aceste înțelesuri le influențează relațiile cu ceilalți. De la apariţia teoriei (1961), teoria a evoluat într-atât, încât este considerată de unii autori drept o paradigmă distinctă în cunoaşterea realităţii sociale. Cu toate acestea, constată I. Marková (2011), TRS a fost utilizată mai mult în scop empiric și mai puțin în scop teoretic. Totuși, deși teoria este frecvent aplicată în studiile din domeniu, o serie de direcții de cercetare sunt încă la început de drum, scrie I. Marková (2003/2004).

Câteva direcții de cercetare care necesită explorări extensive la etapa actuală ar fi: aspectele lingvistice ale tematizării, polifazia în gândire şi cunoaştere (Marková, 2003/2004); rolul *themata* în generarea unei reprezentări sociale (RS) (Moloney *et al.,* 2015), impactul diversității, caracteristică comunităților actuale, și felul în care este definit în prezent socialul (Sammut *et al.,* 2015b), tipurile de discurs și stilurile argumentative în cazul subiectelor controversate (Castro *et al.,* 2017), rolul pe care îl are cercetătorul în studiile privind RS (Flick *et al.,* 2015), interrelația dintre individual și social în producerea RS (Kalampalikis și Apostolidis, 2021), legătura dintre agnotologie și RS (Jodelet, 2022), la fel, cercetătorii nu au răspuns suficient la întrebarea cum anumite RS sunt formate în anumite contexte, determinând anumite practici sociale (Gibson, 2015) ș.a.

Totodată, constatăm că tipologia RS (Moscovici, 1988) pare să fi fost mai puțin utilizată, existând relativ puține studii care fac referire la această clasificare. Însă, deseori, chiar și atunci când este menționată, cercetătorii se rezumă doar la o prezentare a studiului din 1988, în care S. Moscovici descrie succint această clasificare și la care nu a mai revenit ulterior pentru a o dezvolta. Mai mult, pare de neînțeles ignorarea conceptului de *„reprezentare polemică”*, revelator pentru a înțelege interacțiunile intergrupuri și controversele sociale (Pop, 2012). În contextul sociopolitic actual, credem că studiul reprezentărilor polemice reprezintă o adevărată „mină de aur”, nu doar pentru Republica Moldova (RM), ci și pentru alte foste republici sovietice.

În același timp, se identifică relativ puţine studii care analizează specificul obiectului de reprezentare (OR). În viziunea noastră, e necesară clarificarea următoarelor aspecte: dacă poate fi identificată o *clasificare* a OR, respectiv, ce categorii putem distinge, care sunt caracteristicile acestora și care sunt limitele metodelor de cercetare în studiul diverselor categorii de OR; *dilemele* cu care se confruntă cercetătorii şi subiecţii cercetării în cadrul unor demersuri investigaţionale care abordează diverse OR, unele având un caracter sensibil; *specificul RS* generate de diverse OR ş.a. Totodată, e necesar să fie clarificat și *traseul* pe care îl urmează diverse RS (hegemonice, polemice

și emancipative) în mediul social, cum sunt *„impuse”*, *„negociate”* sau *„umbrite”* diverse RS la nivel intergrupuri.

Din aceste considerente, în lucrare sunt analizate aspecte cu referire la specificul **obiectelor sensibile**, examinându-se modul în care sunt articulate aceste obiecte în cadrul unor interacțiuni sociale și, respectiv, ce tipuri de reprezentări generează. O atenție specială acordăm conceptului de **reprezentare polemică**, un concept oarecum ignorat de studiile din domeniu, dar extrem de important pentru a explica **relațiile intergrupuri**, conflictele istorice și controversele sociale. Prin urmare, aceste concepte – „obiectele sensibile” și „reprezentările polemice” sunt analizate inclusiv prin prisma modului în care influențează „relațiile intergrupuri”. În scop ilustrativ, sunt prezentate studii de caz în care sunt examinate reprezentări polemice din trei domenii: *sociopolitic*, *socioistoric* și *sociomedical*. Rezumativ, problema științifică derivă din necesitatea conceptualizării unui cadru, în care să fie integrate aspecte teoretice, metodologice și ilustrări empirice, privind rolul pe care îl au obiectele sensibile în geneza reprezentărilor polemice și, respectiv, implicațiile pe care le produc asupra relațiilor intergrupuri. Inclusiv, prin această lucrare dorim să venim cu anumite contribuții la dezvoltarea unei noi direcții științifice în domeniul RS, și anume: *perspectiva narativă în studiul obiectelor sensibile și a reprezentărilor polemice*.

Încadrarea temei în preocupările internaționale, naționale, în context inter și transdisciplinar

La **nivel internațional**, tematica RS a cunoscut un adevărat revirement în anii ’70-80 ai secolului trecut, în special după reeditarea și traducerea în mai multe limbi a lucrării *princeps* (*La Psychanalyse, son image et son public*, Paris: PUF, 1961), printre primele studii fiind cele realizate de C. Herzlich (1973) despre RS ale bolii, I. Litton și J. Potter (1985) despre RS ale acțiunilor de protest sau D. Jodelet (1989) despre RS ale bolii psihice. După 1990, odată cu inițierea unor colaborări cu instituții din Occident, teoria a trezit și interesul cercetătorilor din Europa de Est și din fostele republici sovietice. În 2011, la Napoli s-a celebrat a 50-a aniversare a TRS, considerată una dintre cele mai importante teorii din psihologia socială, printre participanţi fiind cei care l-au însoţit pe S. Moscovici încă de la început în fondarea acestei teorii (Neculau şi Ernst, 2011). Până în prezent, au fost organizate 16 conferinţe internaţionale având drept tematică RS, ultima a avut loc în Bogota, Columbia, în 2023. În 1993, a fost creat un program de doctorat internațional (*v.* detalii aici: http://www.europhd.net), coord. de A.S. de Rosa (Universitatea Sapienza din Roma, Italia).

În spaţiul românesc, contribuţii importante la difuzarea şi dezvoltarea conceptului de RS și a TRS au fost aduse de *Şcoala de Psihologie Socială* de la Iaşi, sub conducerea lui A. Neculau (M. Curelaru, T. Constantin, D. Nastas, O. Onici ș.a.), inclusiv prin colaborările pe care le-a avut Prof. Neculau și cu cercetători din RM, interesați de problematica dată (I. Negură, M. Șleahtițchi, L. Negură ș.a.). În fosta URSS, primul articol care prezintă teoria lui S. Moscovici este cel scris de A.

Donțov și T. Emelianova (1984), actualmente printre cercetătorii ruși cu preocupări în domeniul RS i-am menționa pe T. Emelianova, O. Gulevitch, I. Bovina ș.a.

Problematica RS și diverse provocări sociopolitice și culturale din ultimii ani (dilemele tranziției, schimbări în mentalul colectiv, incertitudini geopolitice ș.a.) au prezentat interes și pentru cercetătorii din RM. Astfel, în **contextul academic național**, au fost realizate cercetări privind *RS a liderilor* (Șleahtițchi, 1995, 1998, 2019); *RS a patriei* (Negură, 1996); *RS a puterii* (Negură, 2004); *RS a mișcărilor de protest* (Cojocaru, 2006); *RS a Uniunii Europene* (Negură *et al.,* 2011); *RS a psihologului* (Mîrleanu *et al.,* 2013; Cojocaru și Răileanu, 2020); *RS a muncii la cadrele didactice* (Sârbu-Popescu, 2016); *RS ale învățării pe tot parcursul vieții* (Mihailov, 2016; Bolboceanu, 2019; Bucun și Cerlat, 2020 ș.a.); *RS a familiei* (Briceag *et al.,* 2017; Cazacu, 2018) ș.a. Credem că aceste studii oferă perspective de analiză cu deschideri la nivel interdisciplinar, comparativ și intercultural, având contribuții esențiale pentru înțelegerea fenomenelor sociale.

Procesele reprezentaționale, deși au drept suport teoretic fundamental psihologia proceselor cognitive, nu pot fi disociate de social, de caracteristicile contextului și de gândirea socială dominantă (Neculau, 2004b). Situate la interfaţa dintre psihologic şi social, scrie D. Jodelet (1997), ele au vocaţia de a interesa mai multe ştiinţe socio-umaniste. Din aceste considerente, studiul pe care îl propunem, în mod firesc, transcende granițele psihologiei generale (ca domeniu ce studiază fenomenele psihice și procesele cunoașterii), având legături (necesare și inevitabile) cu psihologia comunicării, psihologia socială, psihologia politică și **interdisciplinar** – cu antropologia socială și istoria. Vom analiza succint aceste conexiuni.

- **Psihologia comunicării**: așa cum RS sunt produsul unor interacțiuni, prin procese de comunicare intra- și intergrupale se transmite și se modelează conținutul unei RS, implicit referința la domeniul psihologiei comunicării este absolut necesară din perspectiva unei mai bune cunoașteri a procesului de comunicare și a implicațiilor acestui proces în cadrul elaborărilor reprezentaționale. Mai mult, în contextul prezentei lucrări, argumentăm că tocmai în cadrul comunicării cu *Ceilalți* obiectele sociale devin obiecte sensibile, generând reprezentări polemice la nivel intergupuri.

- **Psihologia socială și politică**: teoriile din aceste domenii sunt utile pentru a înțelege cum se structurează conținutul unei RS în funcție de dinamicile relaționale la nivel intergrupuri. În ultimii ani, s-au realizat mai multe studii care relaționează TRS cu o serie de tematici specifice: minoritățile active (Staerklé *et al.*, 2011), comportamentul civic (Bermúdez și Juárez-Romero, 2019), participarea politică (Howarth *et al.,* 2014; Batel și Castro, 2016) ș.a.

- **Antropologia socială**: obiectul de studiu al antropologiei fiind interacțiunile indivizilor în diferite contexte sociale, inclusiv modul în care sunt generate și utilizate diverse simboluri și ritualuri, legătura cu acest domeniu este indispensabilă. D. Jodelet (1989) este printre primii autori care face referințe la „perspectiva antropologică” în studiul RS.

• **Istoria**: așa cum RS, mai cu seamă RS ale trecutului, sunt produsul unor versiuni diverse, un alt domeniu cu care relaționăm studiile pe care le realizăm în această lucrare este cel al istoriei. Studiile din domeniu demonstrează că dinamica interacțiunii dintre reprezentările hegemonice și cele polemice creează cadrele sociale ale memoriei și versiuni ale trecutului (Liu și Hilton, 2005; Tileaga, 2009: Wagoner, 2015 ș.a.).

Prezentarea rezultatelor studiilor anterioare la tema aleasă

Așa cum suportul teoretic și empiric al lucrării date se fundamentează în mod esențial pe trei concepte de bază: *(1) obiecte sensibile, (2) reprezentări polemice* și *(3) relații intergrupuri,* ne vom referi succint la cele mai importante rezultate cu referire la aceste concepte.

(1) Despre **obiectele sensibile** și felul în care se articulează discursurile subiecților în funcție de percepțiile privind apartenențele categoriale și pozițiile valorice ale cercetătorilor s-a discutat în cadrul unor studii: RS a gitanilor (Deschamps și Guimelli, 2005), RS a islamului (Flament *et al.,* 2006 *apud* Guimelli, 2009/2010), RS a vinului (Lo Monaco și Guimelli, 2011) ș.a. Cercetătorii arată că o serie de condiții socioideologice și normative pot să intensifice caracterul sensibil al unui OR, determinând variațiuni și camuflări în exprimarea publică a conținuturilor reprezentaționale.

(2) În legătură cu clasificarea RS propusă de S. Moscovici (1988), trebuie să menționăm că unii autori se întreabă dacă într-adevăr putem vorbi de trei tipuri diferite de RS, așa cum sunt descrise de Moscovici, sau de trei etape distincte în evoluția unei RS. În această ordine de idei, una din întrebările esențiale la care nu s-a oferit un răspuns este: dacă putem vorbi de **reprezentare polemică**, ca o categorie separată sau dacă e vorba de o tranziție, despre o evoluție a aceleiași reprezentări în timp, în funcție de transformările contextului sociopolitic și a dinamicilor la nivelul relațiilor intergrupale (de ex., tranziția de la o *reprezentare polemică* la una *hegemonică* sau invers).

(3) Relațiile intergrupuri, un alt concept central al lucrării, reprezintă o consecință directă a felului în care se împletesc memoriile colective și reprezentările polemice în confruntarea cu evenimențialul. Deși RS au un impact esențial asupra dinamicii intergrupuri, această conexiune – dintre RS și relațiile intergupuri – devine un subiect de actualitate pentru cercetători, în special după 2000 (Eicher *et al.,* 2011). Una dintre problematicile larg disputate în prezent este relaţia dintre reprezentări şi memorie socială și felul în care afectează interacțiunile dintre grupurile sociale, de exemplu, L. Licata *et al.* (2012-2016): COST IS1205 *„Social psychological dynamics of historical representations in the enlarged European Union”*. Principalul obiectiv al acestui proiect a fost de a dezvolta, dintr-o perspectivă psihoistorică, cunoașterea cu referire la rolul pe care îl au RS ale trecutului în construcția identității sociale și în dinamica conflictelor intergrupuri.

Reieșind din aceste enunțuri introductive, **scopul lucrării** este determinarea fundamentelor teoretice, metodologice și empirice privind implicațiile *obiectelor sensibile* în geneza *reprezentărilor polemice* în contextul dinamicilor opoziționale la nivelul *relațiilor intergrupuri*.

Obiectivele cercetării

O1. Elucidarea evoluțiilor și a tendințelor curente în studiile din domeniul RS, în vederea identificării unor direcții de cercetare care suscită dezbateri la etapa actuală și necesită explorări extensive;

O2. Concretizarea aspectelor teoretice și metodologice relevante pentru demararea unui studiu privind RS, în vederea elaborării unui model teoretico-reflexiv ce ar putea fi utilizat drept cadru de analiză a unei RS la debutul cercetării acesteia;

O3. Esențializarea teoretică a conceptului de *„obiect sensibil”,* evidențiindu-se caracteristicile obiectelor sensibile, dilemele normativ-etice și implicațiile afectiv-cognitive pe care le comportă interacțiunea dintre cercetător și subiecți în studiul acestora, implicit impactul pe care îl au obiectele sensibile asupra producțiilor discursive;

O4. Identificarea studiilor privind clasificarea RS (Moscovici, 1988), din momentul apariției (1988) și până la etapa actuală, în vederea elaborării unor sinteze metanalitice cu referire la conceptul de *„reprezentare polemică”*, evidențiindu-se specificul şi caracteristicile acestora;

O5. Examinarea unor studii de caz din istoria recentă a RM (din trei domenii: socioistoric, sociopolitic și sociomedical), care pot fi abordate ca niște *„obiecte sensibile”*, urmând să elucidăm cum se modelează *„reprezentări polemice”* în funcție de aceste obiecte de reprezentare;

O6. Evidențierea specificului unor condiții contextuale (sociale, mediatice și reprezentaționale), practici sociale și dinamici relaționale intergrupuri cu implicații în geneza și elaborarea *„reprezentărilor polemice”*;

O7. Clarificarea unor potențiale traiectorii psihosociale în evoluția *„reprezentărilor polemice”* în funcție de dinimicile opoziționale la nivel integrupuri.

Rezultatele cercetării au fost prezentate, discutate și **aprobate** prin: **a)** activitățile realizate în cadrul stagiului, desfășurat la Universitatea Sapienza (Roma, Italia, 2015); **b)** prezentarea unei monografii la tema tezei la salonul de carte EUROINVENT (Iași, România, 2019); **c)** comunicări la manifestări științifice internaţionale şi naţionale (în total **– 25**).

Rezultatele cercetării au fost **implementate**: **a)** în cadrul activităților didactice (program de mobilitate Erasmus la Universitatea Beira Interior, Portugalia, 02.05-06.05.2022); **b)** în cadrul unor workshop-uri și cursuri de formare: *„Implicații ale obiectelor sensibile în geneza reprezentărilor polemice: ilustrări empirice și aplicații teoretice”* (workshop, Conferința ICI”, 2016); *„Design-ul cercetării calitative”* (workshop, CIPA, 2022); *„Managementul schimbării: aspecte psihosociale”* (curs de formare, 2021-2023); **c)** în cadrul unor cursuri universitare: Psihologia socială, Psihologia relațiilor integrupuri, Cercetarea calitativă ș.a.); **d)** în cadrul unor publicații (în total – **41**).

CONȚINUTUL TEZEI

Care au fost propriu zis traiectoriile investigaționale care m-au orientat către problematica obiectelor sensibile și a reprezentărilor polemice? Fiind în perioada cercetării pentru teza de doctorat, conștientizam că studiez ceea ce ar putea fi numit obiect sensibil de reprezentare. Studiind fenomenul protestului am optat pe parcurs pentru o strategie preponderent calitativă. Utilizând un demers iterativ (*v.* Agabrian, 2004), întrebările, dar şi supozițiile au fost formulate pe parcursul cercetării, pe măsură ce erau dezvăluite anumite aspecte ale temei. Din aceste considerente, așa cum prin demersul iterativ nu se ajunge decât progresiv, prin aproximări succesive, la conceptualizarea şi operaţionalizarea obiectului de studiu, anticiparea unor aspecte pe care le comportă fenomenul pe care îl studiam nu a fost posibilă într-o etapă iniţială şi, prin urmare, nici respectarea rigidă a unui design. Respectiv, am recurs în permanenţă la o redimensionare a strategiei de cercetare și a metodologiei şi, în consecinţă, la o rafinare a analizelor pe măsură ce studiul fenomenului a permis o mai bună cunoaştere şi înţelegere.

Convinsă fiind că behaviorismul social este o mostră necesară studiului dat, că perioada istorică propusă pentru analiză nu este strict încadrată temporal, că ea s-ar extinde şi în prezent, cu reminiscenţe de rigoare şi fundamente persistente, m-am angajat, fără ca să-mi propun asta, într-un proces permanent de observare şi de analiză a manifestărilor fireşti din stradă, transport sau spaţii publice (un arsenal întreg de *date neprovocate*). Existenţa umană se prezintă ca o procesualitate de cauze şi efecte, de determinisme banale sau de coincidenţe şocante. În ce măsură sau mai ales când cetăţeanul, prins în iureşul acestor manifestări, se implică în curgerea lor, intervine, reacţionează, aprobă, protestează? Fără să vrem, asistăm la implozia de „date neprovocate” care au legătură cu fenomenul studiat, având parte de situaţii privilegiate pentru observarea fenomenului *in situ*. Deși la început mi-am propus să studiez doar acțiunile de protest din anii 2000, asemănările, referinţa necesară şi sistematică și la alte acte similare de protest, de până la această perioadă, au configurat o cercetare comparativă, până când traseul analitic s-a tatonat de „zona de foc”, de epicentrul litigiului longeviv, de originea revoltei, anii 1987-1989.

Atunci mi-am îndreptat atenția spre faptul că RS sunt în primul rând create şi re-create prin intermediul interacţiunilor sociale; implicit, aceste produse colective se formează prin experienţele sociale trăite, fiind inseparabil legate de comunicare (Marková, 2011). Analiza reflectării mediatice a diverselor acțiuni de protest, la început fără o structură de analiză prestabilită, apoi organizată într-un cadru analitic tot mai structurat, m-a condus spre ideea că protestul nu este un OR neutru, ci mai degrabă trebuie analizat ca unul din categoria *obiectelor sensibile*. Atunci am înțeles că, dat fiind polarizarea mediatică și tensiunile sociale intergrupuri generate de aceste contrapuneri mediatice, trebuie să identificăm persoane care au trăit experiența protestului, atât în calitate de *participant*, împreună cu alții care împărtășeau aceleași convingeri care au determinat acțiunile de protest, cât și

de *opozant* în raport cu alții care nu împărtășeau aceste convingeri și să-i provocăm să ne vorbească despre această experiență.

După încheierea proiectului doctoral, problematica obiectelor sensibile m-a urmărit mai mult timp. Mi-am dorit pe parcursul acestor ani să revin asupra temei şi să dezvolt acele idei prezentate succint în teza de doctorat. Peste un timp, am descoperit și conceptul de reprezentare polemică. Mărturisesc că am avut o adevărată revelație să aflu de acest concept, extrem de semnificativ pentru a înțelege controversele sociale și antagonismele intergrupuri, și un ușor regret că nu am aflat mai devreme, chiar în perioada cercetării pentru teza de doctorat. În ceea ce privește obiectele sensibile, trebuie să recunosc că m-am confruntat deseori cu dificultăți în a defini cu claritate: *ce sunt, totuşi, obiectele sensibile?* Încercările de a oferi niște explicații suficient de lămuritoare se blocau de anumite „momente de lemn", fără a reuşi să prindă un contur distinct și clar. Deşi în mintea mea ele îşi aveau rostul; erau ca niște frânturi de amintiri, pe care cel afectat de amnezie încearcă să le recupereze într-o structură coerentă. Sau ca cele câteva note care bântuie mintea muzicianului, vrând să devină melodie. Prin urmare, interesul pentru această problematică derivă din experiența cercetării unui *obiect sensibil de reprezentare*.

Conţinutul lucrării este structurat în **șapte capitole**. În fond, această structură esențializează titlul, scopul și obiectivele propuse pentru această lucrare: în fiecare capitol ne referim la cele trei concepte cheie ale lucrării, care apar și în titlul lucrării („obiecte sensibile", „reprezentări polemice" și „relații intergrupuri"), prezentând, în funcție de obiectivele propuse pentru un capitol anume, aspecte teoretice, metodologice sau ilustrări empirice legate de aceste concepte.

CAPITOLUL 1, „Obiecte sociale, reprezentări sociale și relații intergrupuri: clarificări teoretice" (35 p.), descrie situația în domeniul de cercetare propus, prezentând sinteze teoretice cu referire la cele mai importante achiziții în domeniul RS. Inițiem acest capitol cu o scurtă incursiune în evoluția TRS, analizând originea teoriei, valoarea interpretativă și aplicativă a acesteia, inclusiv tendințele actuale din acest domeniu, argumentând, totodată, poziția noastră privind încadrarea unor perspective teoretice într-o viziune eclectică în vederea elaborării unui model privind emergența reprezentărilor polemice și rolul pe care îl au în acest proces obiectele sensibile și dinamicile opoziționale. Totodată, ne-am propus să analizăm ***evoluțiile și tendințele curente*** în domeniul RS, identificând direcții de cercetare care suscită dezbateri și necesită ***explorări extensive*** (*v.* Tab. 1).

Tabelul 1. Evoluții, tendințe curente și dezbateri teoretice în domeniul RS

Evoluții și tendințe curente 2000-2022	**Autori**
Concepte relaționate de TRS și RS: themata, antinomii, polifazie cognitivă ș.a.	
Aspectele lingvistice ale tematizării Problema antinomiilor	Marková (2003/2004)
Rolul *themata* în generarea unei RS	Moloney *et al.* (2015)
Polifazia în gândire şi cunoaştere	Marková (2003/2004); Mauro și Castro (2012); Jovchelovitch și Priego-Hernández (2015); Martinez (2018) ș.a.

Procesul de comunicare în formarea și transformarea RS	
Genurile de vorbire și de comunicare Legătura dintre TRS și specificul istoric și cultural al comunicării și dinamicii *Ego-Alter-Obiect*	Marková (2003/2004)
Relația dintre semiotică și procesele de comunicare din TRS	Veltri (2015)
Rolul emoțiilor în transmiterea și comunicarea RS	Breakwell (2015)
Tipurile de discurs și stilurile argumentative în cazul subiectelor controversate	Castro *et al.* (2017)
RS și mass media Rolul mass media online în formarea RS (în special în cazul grupurilor dominante)	Höijer (2011) Mannarini *et al.* (2020)
Agnotologie (studiul ignoranței) și RS	Jodelet (2022)
Procesul de investigare a unei RS	
Rolul cercetătorului în studiile privind RS	Flick *et al.* (2015)
Utilizarea metodelor vizuale în studiile privind RS	Martikainen și Hakokõngäs (2022)
RS în acțiune	
Relația dintre reprezentări și memorie socială	Neculau (2001; 2004b)
RS polemice, interacțiuni intergrupuri și controverse sociale	Howarth (2006)
RS și „mentalitatea conspirațională”	Moscovici (2006; 2020)
Implicații sociale și politice ale RS	Voelklein și Howarth (2005)
RS și relațiile de putere	Negură *et al.* (2019)
RS și schimbările climatice/ problemele de mediu	Jaspal *et al.* (2014); Castro *et al.* (2017)
Relația dintre procesele identitare și RS	Breakwell (2015); Flores-Falacios și Oswald (2019)
Aplicații ale TRS în domeniul IT și în analiza organizațională	Weerasinghe *et al.* (2018)
RS și criza pandemică (COVID-19)	Fèlicien *et al.* (2020); Jaspal and Nerlich (2020); Sitto și Lubinga (2020); Pizarro *et al.* (2020); Justo *et al.* (2020); Fasanelli *et al.* (2020); Apostolidis *et al.* (2020); de Rosa și Mannarini (2020); Pàez și Pèrez (2020); Emiliani *et al.* (2020) ș.a.
Dezbateri la etapa actuală (2010-2022)	**Autori**
Care este rolul RS în fundamentarea structurii și conținutului cunoașterii științifice (relația inversă decât cea studiată de S. Moscovici – transformarea cunoașterii științifice la nivelul simțului comun)?	Howard (2006 *apud* Saaki, 2010)
Care este relația dintre știință și cunoaștere comună (RS) în contextul educațional, reieșind din faptul că diferite moduri de gândire și cunoaștere se dezvoltă tocmai în procesul educațional?	Saaki (2010)
Ce influență exercită reprezentările asupra relațiilor intergrupuri într-un anumit context social?	Voelkin și Howarth (2005 *apud* Gibson, 2015)
Care este impactul *diversității*, definitorie pentru comunitățile actuale și felul în care este definit în prezent „socialul”? Care sunt criteriile de definire a grupurilor și comunităților sociale?	Sammut *et al.* (2015b)
Care sunt diferențele dintre atitudini și RS?	Sammut *et al.* (2015b)
Cum *anumite* RS sunt formate în *anumite* contexte sociale, determinând *anumite* practici sociale?	Gibson (2015)
Care este rolul individului în construcția RS?	Breakwell (2015)
Care sunt diferențele dintre reprezentările individuale și cele sociale?	Lahlou (2021)
Vorbim de trei tipuri de RS diferite (RSH, RSE și RSP), de aceeași RS în cursul evoluției sale sau de anumite	Pop (2012), Lahlou (2021) ș.a.

conținuturi reprezentaționale – hegemonice, emancipative sau polemice care pot fi în conținutul unei RS?	

Tot în acest context, a fost examinat specificul RS ca produs al gândirii sociale și elementele care stau la baza formării unei reprezentări: obiectele sociale, nexus-urile, themata și practicile sociale. Analizând clasificarea RS (Moscovici, 1988) și studiile care au vizat această clasificare, am evidențiat particularități specifice pentru RS hegemonice, emancipative și polemice (*v.* Tab. 2).

Tabelul 2. Caracteristici ale RS *(hegemonice, emancipative și polemice)*

RS hegemonice	**RS emancipative**	**RS polemice**
• sunt împărtășite de un grup majoritar sau sunt impuse de un grup dominant • nu sunt formate în cadrul grupului, ci sunt transmise în conținuturi deja prestabilite • dominante, uniforme, coercitive • consensuale, indiscutabile • prevalează în majoritatea practicilor grupului • similare ideologiilor sau reprezentărilor colective și rămân relativ neschimbate un timp îndelungat • corespund mai curând nucleului central (elemente stabile, determinate istoric și ideologic) • rezistente la schimbare, rămân relativ neschimbate un timp îndelungat • definesc identitatea unui grup și legitimează ierarhiile sociale, relațiile de putere și de dominare • se întâlnesc în special în societățile omogene, în care conflictele integrupuri sunt reduse	• viziuni complementare (despre un fenomen) – circulă la nivel social fără a intra în conflict unele cu altele și fără a crea disensiuni la nivelul relațiilor integrupuri • sunt autonome, nu intră în contradicție cu RS hegemonice • corespund intereselor unui grup minoritar care, în timp, ar putea fi acceptate la scară largă • se dezvoltă într-un context de cooperare intergrupuri • acceptă polifazia cognitivă	• apar în cadrul unui conflict social și sunt determinate de relații intergrupuri antagoniste • dat fiind natura conflictuală a acestora, nu sunt împărtășite de întreaga societate • la nivel societal, au un statut periferic, marginal • reprezintă încercarea unui grup minoritar de a schimba RS hegemonice • se prezintă și ca un mod de contestare a statusului unui grup într-o societate • sunt un indicator al conflictelor sociale și apar în cadrul societăților neomogene • fiind RS ale grupurilor în conflict, se fundamentează pe ancorări diferite, opuse, care se exclud reciproc • sunt exprimate ca un gen de dialog cu un interlocutor imaginar, iar discursul este deseori orientat către devalorizarea *Celuilalt* • sunt fundamentate în primul rând pe *credințe* • se transmit prin mecanisme tipice de propagandă

La finalul acestui capitol prezentăm câteva studii care ilustrează domeniile de cercetare pe care le examinăm în lucrare (socioistoric, sociopolitic și sociomedical) și lansăm câteva premise pentru conceptualizarea reprezentărilor polemice și a obiectelor sensibile în funcție de specificul relațiilor integrupuri.

CAPITOLUL 2, „Perspective metodologice privind procesul de investigare a unei reprezentări sociale” (30 p.) examinează parcursul specific al unei investigații ce vizează studiul unei RS, inclusiv al unei reprezentări polemice. Argumentăm în acest capitol că, studiind RS este important să cunoaștem atât *conținutul* acesteia, cât și, mai ales, *contextul* care a generat o anumită

reprezentare și, prospectiv, *impactul* pe care îl are această reprezentare asupra relațiilor intergrupuri în contexte sociale reale. Demersul argumentativ se fundamentează pe trei întrebări esențiale la care încercăm să răspundem, și anume: (1) cum se articulează RS într-un cadru reflexiv care demarează procesul investigational; (2) cum se modelează RS ca proces și ca produs într-un context social și (3) cum să desfășurăm procesul investigațional în vederea decodificării interacțiunilor emergente în dinamica unei RS, respectiv, ce strategii de investigare sau interacțiuni ar fi cele mai potrivite în studiul unei RS pentru a asigura autenticitatea producțiilor discursive? ***Modelul teoretico-reflexiv*** pe care îl propunem, cu referire la geneza și evoluția unei RS, ar putea fi utilizat drept cadru de analiză a unei RS la debutul cercetării acesteia (*v.* Fig. 1).

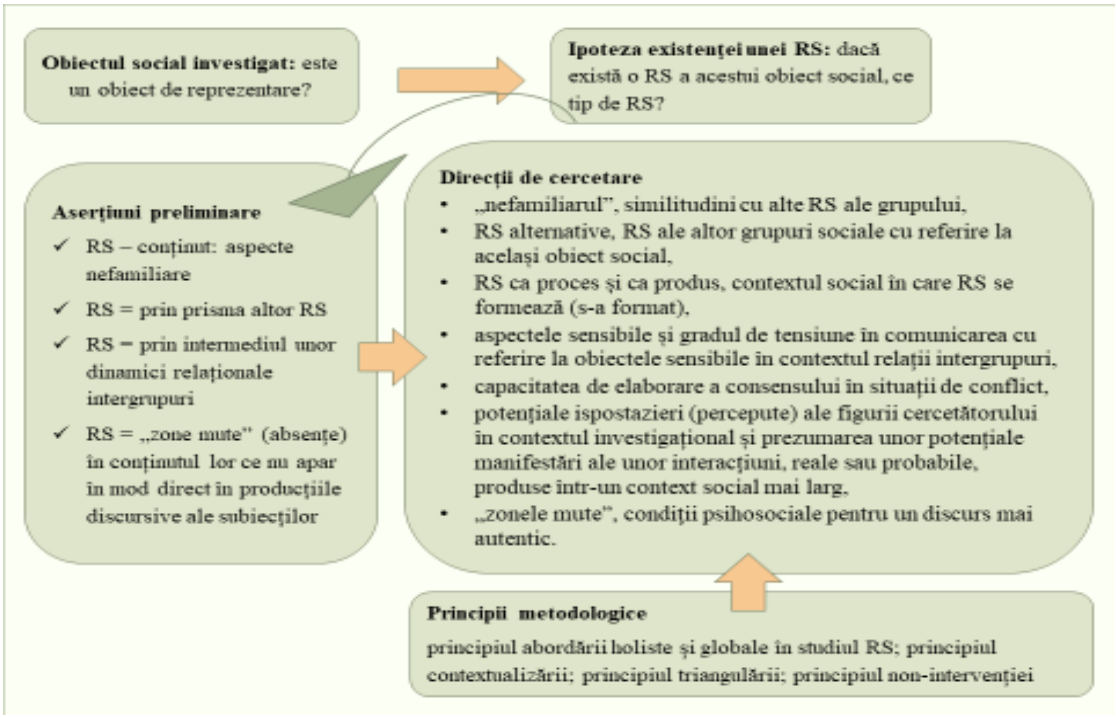

Figura 1. Note epistemice în investigarea reprezentărilor sociale

Totodată, în acest capitol descriem strategia și metodele de cercetare pe care le utilizăm în capitolele ce urmează, inclusiv în studiile de caz pe care le prezentăm în capitolele 5-7. În capitolele 5, 6 și 7, în conformitate cu cerințele pentru un studiu de caz, prezentăm aspecte teoretice specifice cu referire la obiectul sensibil și reprezentările polemice pe care le analizăm, particularizări de ordin metodologic și rezultatele cercetării. Fiecare studiu de caz debutează cu ***sinteze teoretice***, având la bază rezultatele unor cercetări din literatura de specialitate care au studiat diverse aspecte cu referire la RS ale obiectului studiat de noi (acesta fiind cadrul teoretic al studiului de caz și premisele pentru cercetare). Prezentăm mai apoi o serie de ***argumente*** prin care demonstrăm modul în care obiectul investigat (după caz, pandemia COVID-19, protestele colective sau trecutul) se prezintă ca un obiect sensibil care generează reprezentări polemice. Respectiv, în baza ***rezultatelor studiului*** (în funcție de fiecare caz separat), vom examina conexiunile dintre obiectul sensibil și reprezentările polemice

pe care le generează, precum și implicațiile pe care le produc aceste reprezentări asupra relațiilor intergrupuri (*v.* Fig. 2).

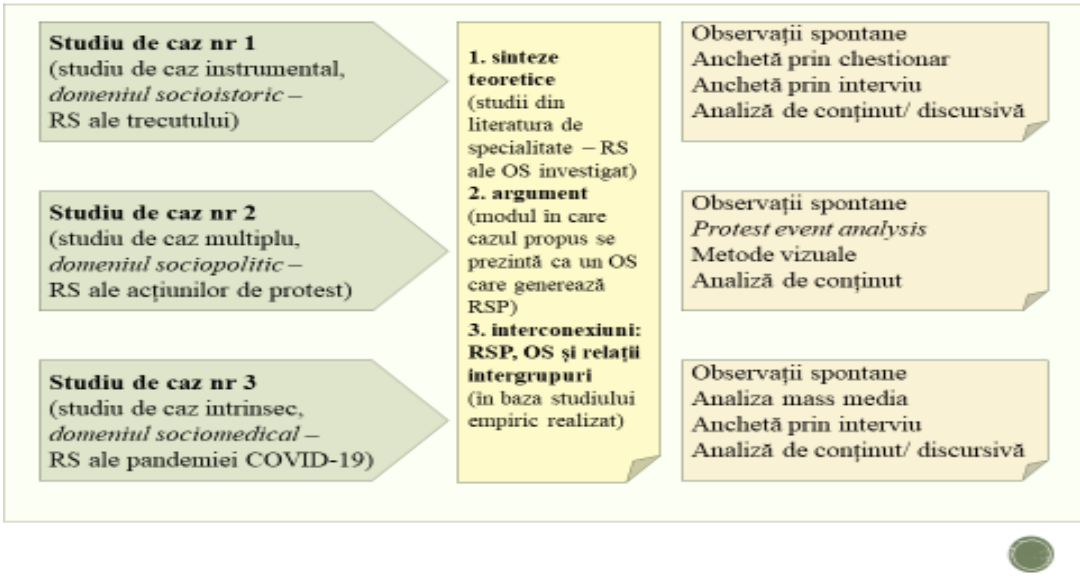

Figura 2. Structura analitică pentru studiile de caz

În contextul necesității de a identifica conținurile non-exprimabile și non-decelabile ale RS („zonele ascunse" sau „zonele de tensiune"), argumentăm importanța unor cercetări calitative sau narative. Așa cum interacţiunea dintre cercetător-subiect implicit discursurile pe care le produc sunt puternic influenţate de diverse fenomene psihosociale, cercetătorii RS, în special a celor polemice, ar trebui să admită posibilitatea unor *„absențe"* în conținutul reprezentării și să se întrebe care sunt acele elemente reprezentaționale ce nu apar în mod direct în producțiile discursive ale subiecților și, mai ales, de ce acestea nu sunt exprimate public? În cadrul unui studiu calitativ, participanții au posibilitatea să-și descrie atitudinile, credințele sau experiențele cu propriile cuvinte, fapt ce permite o mai bună cunoaștere a acestora, implicit, o sondare în profunzime a fenomenului investigat și a RS a acestuia (în acest fel, se explorează nu doar conținutul unei RS, ci aflăm și de ce membrii unui grup social au aceste RS, cum le explică, ce atitudini, credințe sau experiențe le-au format etc.).

Un alt aspect pe care îl argumentăm se referă la faptul că cercetătorul trebuie să surprindă ***dinamica*** şi ***evoluţia*** fenomenului studiat în funcţie de schimbările sociale, pluralismele culturale şi apartenenţele grupale. Așa cum RS sunt produsul unor interacțiuni sociale, atât geneza, evoluția, cât și exprimarea publică a acestora sunt expresia unor interacțiuni. Deseori, ceea ce cunoaștem în final este doar acest produs (RS), rezultat al unor interacțiuni sociale, nu însă și procesul propriu zis al interacțiunii. Astfel, investigând RS, este important să cunoaștem *conținutul* acestora, *contextul* care le-a generat și *impactul* pe care l-ar putea avea aceste reprezentări în contexte sociale reale.

CAPITOLUL 3, „Obiectele sensibile: conceptualizări şi particularităţi specifice în studiul acestora" (29 p.), include reflecții și constatări teoretice ci referire la conceptul de ***obiect***

sensibil. Totodată, am analizat și specificul „cercetărilor sensibile” (cele care abordează experiențe sensibile, sunt realizate pe grupuri vulnerabile sau grupuri greu de accesat și implică amenințări potențiale pentru cercetător și/sau participanții la cercetare). Urmând în general demersuri calitative, studiul obiectelor sensibile se cadrează prin excelență criteriilor unei cercetări sensibile.

În baza studiilor examinate și a reflecțiilor derivate din analiza acestora, oferim anumite clarificări conceptuale pentru obiectele sensibile, evidențiind specificul acestor OR, riscurile și dificultățile ce apar în desfășurarea cercetărilor ce vizează problematici sensibile, inclusiv impactul pe care îl au obiectele sensibile asupra producțiilor discursive. Reieșind din aceste analize, am delimitat caracteristici ale obiectelor sensibile, dileme normativ-etice și implicații cognitiv-afective pe care le comportă interacțiunea dintre cercetător și subiecți în studiul acestor OR.

Ne-am întrebat și ***cum OR pot deveni obiecte sensibile***? Mai exact, care sunt acele condiţii socioideologice și contextuale care le fac să devină astfel în imaginarul colectiv? Totodată, cum OR devin *sensibile* prin intermediul comunicării (discursuri publice şi private), interacțiunii intergrupuri şi a practicilor sociale? Se cunoaște că nu orice obiect social este în același timp și OR (trebuie să întrunească anumite criterii). Totuși, există obiecte sociale care, deși par să întrunească criteriile specifice pentru a fi abordate ca niște OR, reprezentarea lor pare a fi aparent *absentă*. Aceste obiecte conțin în câmpul lor reprezentațional opinii, credințe sau judecăți susceptibile de a pune în discuție valorile sau normele sociale valorizate sau acceptate; prin urmare, exprimarea publică a acestora ar însemna o încălcare a acestor norme și valori (Deschamps și Guimelli, 2005). Așa cum se constată în cadrul unor cercetări, în relația cu *Celălalt,* inclusiv în cadrul unor interacțiuni investigaționale, aspectele sensibile sancționate de societate, dar acceptate totuși de grupul social, vor fi *mascate* într-un registru public și vor fi *demascate* într-un registru privat. Caracterul sensibil poate fi determinat de: a) presiunile normative și contranormative ale comportamentelor sociale și gradul de legitimare din partea unor instituții publice; b) practici sociale, modele de conduită și de atitudine dezaprobate de societate; c) natura relațiilor intergrupuri (controverse istorice rămase nerezolvate, evenimente considerate „reprobabile” sau „rușinoase” din istoria ingroup-ului ș.a.).

Vorbim în acest caz despre OR care generează dinamici conflictuale la nivel intergrupuri, urmare a unei perioade prelungite de incapacitate de a se elabora un consens social cu referire la acestea. Aceste OR se consideră a fi niște ***obiecte sensibile*** (obiecte sociale de importanţă colectivă, cu o puternică miză identitară şi simbolică, ce includ în conținutul lor reprezentațional aspecte contranormative, au la bază contradicții și antagonisme intergrupuri, sunt semnificative pentru un grup şi amenințătoare pentru alte grupuri sociale). Fiind supuse autocenzurii în diverse interacțiuni sociale, deseori pot rămâne *„absente”* în încercarea de a le decodifica printr-un demers tipic de investigare. Problema cu care se confruntă cercetătorii care investighează reprezentarea acestor obiecte sociale ar fi: este sau nu este o RS în acest caz? Aparenta absență a reprezentării acestor

obiecte sociale este relevată de un conținut reprezentațional slab diferențiat (prezența unor „zone mute”, cu mai multe elemente cognitive cu statut ambiguu), ceea ce implică dificultăți de a suprinde în mod clar niște elemente centrale în conținutul RS.

Pentru a clarifica specificul obiectelor sensibile, am evidențiat ***caracteristici*** ale acestora în funcție de: a) procesul de elaborare reprezentațională; b) specificul comunicării și interacțiunii cu *Celălalt*; c) relațiile intergrupuri; d) condițiile socioideologice care amplifică caracterul sensibil; e) tipul de RS și metodele de cercetare și f) conținutul reprezentațional (*v.* Tab. 3).

Tabelul 3. Caracteristici ale obiectelor sociale sensibile în procesul de reprezentare

Criterii	**Caracteristici ale obiectelor sensibile**
Procesul de elaborare reprezentațională	Obiectul social poate rămâne unul *nefamiliar*
Specificul comunicării și interacțiunii cu *Celălalt*	Lipsa intersubiectivității la nivelul semnificațiilor atribuite obiectului social (eng. *intersubjective understanding of objects*) (Lahlou, 2021) Prezența unor strategii de *mascare* în cadrul interacțiunilor cu membrii outgroup-ului și de *demascare* în cadrul ingroup-ului Evitarea discuțiilor în spațiul public
Relațiile intregrupale	Tensionate, conflictuale Discursuri polarizate și dinamici opoziționale intergrupuri Pluralitatea și diversitatea discursurilor deseori creează conflicte, fiind determinată de contradicțiile și antagonismele intergrupuri
Condiții socioideologice	Regimuri autoritare care anihilează libertatea de opinie Presiuni antinormative Schimbări contextuale bruște
Ce fel de RS?	Reprezentări *polemice* (Moscovici, 1988)
Ce fel de metode?	Chestionare cu consemn *modificat*, interviuri în profunzime, focus grupuri, observații
Conținutul reprezentațional	Dificultăți de structurare a conținutului la nivelui imaginarului colectiv Percepții nedefinite, discursuri contradictorii Tema recunoașterii sociale este centrală, predominantă Semnificații și valori ingroup și amenințări outgroup Credințe antinormative, inacceptabile și, prin urmare, non-exprimabile

Am identificat și două categorii: *obiecte sensibile de reprezentare* și *obiecte de reprezentare sensibile*. În primul caz, datorită caracterului extrem de sensibil încă din perioada de germene a reprezentării, obiectul social rămâne slab definit la nivel reprezentațional. În al doilea caz, obiectul social devine sensibil în timp, prin confruntarea cu o reprezentare negată sau contestată a *Celuilalt* sau ca urmare a unor restructurări cognitive. Prin urmare, primul este dificil de a fi *reprezentat* în imaginarul colectiv, iar cel de-al doilea, de a fi *re-prezentat* într-un context intergrupuri.

Studiind obiectele sensibile e necesar să reflectăm asupra unor aspecte, cum ar fi: de ce anumite elemente din conținutul RS nu sunt exprimate direct și de ce nu apar în datele pe care le culegem; care sunt factorii ce influenţează producţiile discursive ale subiecţilor și cum am putea

accede la partea „nespusă” a RS; respectiv, care sunt acele condiţii psihosociale de interacțiune ce favorizează emergenţa unui discurs mai autentic? Se constată că, în legătură cu un obiect sensibil, subiecţii produc un discurs normativ în condiţii obişnuite de interacţiune, de aceea, pentru a accede la conținutul latent al discursului subiecților sunt necesare condiții speciale (climat de încredere, certitudine și siguranță) și o redimensionare permanentă a strategiei de cercetare.

CAPITOLUL 4, „Reprezentările polemice: conceptualizări și particularități specifice în studiul acestora” (38 p.), prezintă sinteze privind conceptul de ***reprezentare polemică***, fiind evidențiate etape în evoluția studiilor care vizează acest concept, tematici specifice, caracteristici ale reprezentărilor polemice**,** condiții contextuale și relațiile intergrupuri cu impact în dinamica acestor reprezentări. Capitolul se finalizează cu precizarea unor direcții ulterioare de studiu a RS polemice.

Deși în ultimii ani sporește oarecum numărul studiilor care abordează subiecte legate de reprezentările polemice, există relativ puține cercetări care analizează evoluția acestui concept și cum este utilizat în studii empirice, fenomenele care generează apariția unor reprezentări polemice sau impactul acestor reprezentări la nivel societal și integrupal. Din acest punct de vedere, credem că analiza pe care o propunem în acest capitol, structurată în trei etape distincte (1988-2000; 2001-2011 și 2012-2022), din momentul apariției primului articol cu această tematică (1988) și până în prezent, va aduce contribuții în acest sens.

Conceptul de „reprezentare polemică” a fost descris pentru prima dată de S. Moscovici în cadrul unui articol publicat în 1988. Aceste reprezentări, scrie S. Moscovici, apar în cadrul unui conflict sau controverse sociale, se manifestă prin contradicții la nivel intergrupuri și deseori sunt exprimate ca un gen de dialog cu un interlocutor imaginar. Principala dezbatere privind clasificarea lui S. Moscovici este dacă totuși putem vorbi de trei categorii separate: *hegemonice*, *emancipative* sau *polemice* sau de o evoluție a unei RS în proces de formare. Unii autori admit că sunt trei categorii distincte, alții, dimpotrivă, cred că mai curând sunt niște etape în dinamica unei RS sau chiar un mod de exprimare diferit pentru aceeași reprezentare în contexte diferite (*v.* Tab. 4).

Tabelul 4. Dezbateri actuale privind clasificarea RS

Sunt categorii separate?	**Etape în evoluția aceleiași RS?** **Mod de exprimare diferit pentru aceeași RS?**
Moscovici (1988) – S. Moscovici descrie cele trei tipuri de RS (hegemonice, emancipative și polemice) ca trei categorii distincte. **G. Breakwell** (2007) – admite faptul că sunt RS distincte, ilustrând aceste categorii prin RS a hazardului în condiții de amplificare a riscului social. **A. Gillespie** (2008) – acceptă că există diferențe clare între aceste trei categorii. **Pop (2012)** – chiar dacă RSP pot fi generate de	**M.-L. Rouquette** (1994 *apud* Pop, 2012) – orice reprezentare are în conținutul său aspecte polemice; conflictul intergrupuri este, în esență, un conflict între diverse reprezentări pe care le au aceste grupuri. **G. Duveen** (2000) – dinamica relațiilor integrupuri este marcată de încercarea diferitor grupuri de a legitima un statut hegemonic al unor RS. **G. Breakwell** (2001 *apud* Pop, 2012) – se întreabă dacă putem vorbi de reprezentări distincte sau de

aceeași *themata*, ele trebuie analizate ca o categorie de RS separată și nu doar ca dimeniuni în cadrul unei RS.	diferite etape în evoluția unei aceleiași reprezentări. **L. Liu (2004)** – respinge ideea unor categorii separate de RS, considerând că mai curând putem vorbi de trei moduri diferite de împărtășire a RS (hegemonice, emancipative și polemice). O RS poate fi în același timp hegemonică, emancipativă și polemică. **A. Muchi-Faina (2004 *apud* Pop, 2012)** – conținuturi hegemonice sau polemice pot coexista în conținutul aceleiași reprezentări, dat fiind antinomiile generate de *themata*, ca sursă a RS. **S. Lahlou (2021)** analizează cele trei tipuri de RS – hegemonice, emancipative și polemice în funcție de gradul de consens și similaritate din conținutul reprezentărilor individuale în raport cu un obiect social. Autorul consideră că vorbim în fond nu de trei RS distincte, ci de traiectoria uneia și aceleiași reprezentări la diferite etape ale formării acesteia.

Analiza studiilor din 1988-2000 ne determină să constatăm că, în primii ani, clasificarea pare să fie oarecum „într-un con de umbră”: se atestă relativ puține studii, discuții sau dezvoltări teoretice. Chiar dacă clasificarea RS este utilizată în cadrul unor studii empirice, mai puțin se propun și anumite dezvoltări ale acesteia. În general, studiile în care este aplicată această clasificare se rezumă mai mult la descrierea tipurilor de RS (hegemonice, emanicipative sau polemice). După 2000, clasificarea este readusă în aria studiilor teoretice și empirice, suscitând dezbateri: dacă totuși putem vorbi de trei categorii separate: *hegemonice, emancipative* sau *polemice* sau de o evoluție a unei RS în proces de formare. În opinia noastră, ambele versiuni sunt probabile: RS polemică poate exista un timp relativ îndelungat ca o categorie separată sau se poate transforma în timp în una emancipativă sau chiar hegemonică (în funcție de nivelul de conflictualitate la nivel intergrupuri).

În ultimii ani, am putea vorbi de o acceptare, „absorbție”, a clasificării lui S. Moscovici (1988) în cadrul comunității academice: se remarcă un interes din ce în ce mai sporit pentru această clasificare în diverse studii empirice. Totuși, cele mai multe studii mai curând *aplică* clasificarea RS, fără a propune niște dezvoltări ale acesteia și mai puține oferă clarificări privind traiectoriile în timp ale reprezentării în funcție de dinamicile relaționale intergrupuri.

În societățile moderne, mai curând vom identifica evidențe ale unor reprezentări polemice, decât ale celor hegemonice (Moscovici, 1988). Constatăm că studiile despre reprezentările polemice analizate în acest capitol vizează arii tematice diverse, dar comun pentru aceste reprezentări sunt contoversele și contextul conflictual la nivel intergrupuri. RS se construiesc prin opoziție cu alte reprezentări, astfel, cei care impun un anumit punct de vedere, urmează să se confrunte cu un altul, este concluzia mai multor studii analizate în acest capitol. Respectiv, atât timp cât persistă conflictul legat de anumite problematici care suscită dezbateri polemice și disensiuni la nivel intergrupuri, vor

persista și reprezentările polemice. În acest sens, modul în care RS sunt exprimate în contexte intergrupuri opoziționale rămâne a fi un subiect de actualitate care necesită dezvoltări ulterioare.

Conform studiilor analizate, teme frecvente care generează RS polemice ar fi: *conflictele istorice și trecutul* (revendicări teritoriale, supremație ideologică sau religioasă); *stereotipurile și relațiile integrupuri* (în raport cu anumite categorii vulnerabile sau marginalizate, inclusiv migranți și refugiați); *islamul și antisionismul; schimbarea socială și participarea politică* (democrație, proteste colective sau mișcări sociale); *clima și biodiversitatea* (schimbările climatice, problemele ecologice și poluarea); în contextul pandemiei – reprezentările polemice legate de *COVID-19*.

În ceea ce privește geneza reprezentărilor polemice, la nivel de supoziții teoretice am putea delimita două traiectorii: 1) reprezentările polemice orginează din controverse sociale sau istorice nerezolvate și care rămân nerezolvate și 2) reprezentările polemice sunt respinse de grupul dominant și tematizarea acestora nu se (mai) produce în registre publice. Prima ar fi situația când reprezentările provin din anumite controverse istorice care nu au fost soluționate și care au devenit teme sensibile pentru generațiile următoare. În acest caz, conținutul reprezentărilor polemice nu se formează în baza cunoașterii sau experienței directe a grupului, ci are legătură cu evenimentele ingroup-ului din trecut și cu practicile sociale ale acestuia care sunt transmise generațiilor ulterioare. A doua se manifestă atunci când reprezentările polemice sunt puternic respinse de către grupul dominant și membrii grupului nu se percep capabili de o confruntare publică sau există riscul unor sancțiuni sau chiar persecuții. Aceasta se poate produce în contextul unui regim autoritar sau în cazul grupurilor stigmatizate. Mai pot fi invocate aici și situațiile când reprezentările polemice nu sunt exprimate în mod public pentru a evita potențiale disensiuni sociale și conflicte intergrupuri. Este cazul când RS ating culminări care le transformă în subiecte extrem de deranjante, intolerabile și insuportabile, ceea ce face ca *thematizarea* legată de aceste reprezentări să nu se producă. În acest fel, motivul care face ca subiectele sensibile să nu fie discutate (cel puțin, nu în spațiile publice) este faptul că se crede că nu poate fi atins un consens la nivel intergrupuri.

O problemă care necesită un studiu aprofundat se referă la dinamica și tensiunile ce apar în procesul impunerii unor reprezentări, care pot să devină hegemonice, și trecerea „sub tăcere” a celor polemice (Howarth, 2006). RS se dezvoltă și se transformă de-a lungul timpului, respectiv chiar și reprezentările hegemonice pot fi supuse contestării și vor fi reformulate în discursurile cotidiene (Marková, 2003/2004). Reieșind din asta, un alt subiect de interes ar fi și: cât timp o reprezentare polemică rămâne *polemică*? E necesar de analizat cum și în ce condiții ideologice este posibilă transformarea reprezentărilor polemice în reprezentări hegemonice; ce se întâmplă cu reprezentările polemice care nu ating un statut hegemonic și cum sunt negociate reprezentările polemice la nivel intergrupal și societal?

Am putea să presupunem că reprezentările polemice vor fi negociate până se va produce o anumită consensualitate socială, fiind acceptate de majoritate și chiar să devină hegemonice sau vor rămâne în registrul temelor controversate, după caz, *exprimate* sau *neexprimate* în cadrul relațiilor intergrupuri. Prin raportare la reprezentările alternative, într-un context intergrupal marcat de tensiuni și contestații sociale, o reprezentare polemică poate fi mai curând *ascunsă*. Mai ales dacă vorbim de o reprezentare alternativă contestată. Respectiv, pentru a înțelege mai bine conținutul unei RS, cel *exprimabil* (decelabil) sau cel *non-exprimabil* (non-decelabil), trebuie să examinăm în profunzime procesul de producere a acelei reprezentări.

Cu referire la clasificarea RS propusă de S. Moscovici, una dintre problemele care nu au fost elucidate până în prezent este următoarea: putem oare vorbi despre reprezentări polemice, ca despre o categorie separată, autonomă, sau este vorba de o tranziție a aceleiași reprezentări în timp, de la o reprezentare polemică la una cu statut hegemonic? În opinia noastră, ambele versiuni sunt posibile și sugerăm în acest sens două premise de investigare: 1) reprezentările polemice pot exista un timp relativ îndelungat, având un statut autonom într-un cadru social, fie că sunt exprimate deschis, fie că sunt tabuizate și 2) reprezentările polemice pot atinge pe parcurs o poziție dominantă, în funcție de capacitatea grupului de afirmare, de negociere și de persistență în timp.

Studiul RS polemice din perspectivă sociogenetică. Constatăm că mai puține cercetări analizează procesul de formare, organizare și reorganizare a unei reprezentări. Asemenea cercetări, retrospective sau în plin proces (cum e cazul pandemiei COVID-19), ne-ar permite să analizăm ce restructurări pot interveni în conținutul unei reprezentări și care sunt factorii care determină aceste restructurări. Un exemplu ilustrativ ar fi studiul realizat de C. Mauro și P. Castro (2012) despre RS a biodiversității, unul din puținele studii care descrie traiectoria unei RS.

Studiul RS polemice din perspectivă longitudinală și transversală. Sunt necesare cercetări privind evoluția și dinamica unei reprezentări polemice de-a lungul timpului. Deși specific pentru RS este tocmai tocmai procesul de *transformare*, sunt relativ puține studii care să analizeze ce se întâmplă cu o reprezentare în timp și cum se modifică conținutul acesteia (*v*. de ex., studiul lui G. Duveen, despre RS ale genului sau, în contextul local, studiul lui M. Șleahtițchi privind RS a liderilor). La fel, puține studii analizează ce transformări suportă RS care nu sunt acceptate la nivel social și care este dinamica acestora în timp. Cele mai multe studii se rezumă la investigarea RS a unui anumit grup, într-o perioadă distinctă de timp, fără a ști ce se întâmplă cu această reprezentare în timp: rămâne la fel – de ex., polemică sau emancipativă, își schimbă statutul? Dacă se produc transformări, în ce condiții, în cât timp și care sunt factori ce produc schimbarea?

Studiul RS polemice în acțiune. Cercetătorii RS, subliniază V. Eicher *et al.* (2011), trebuie să meargă dincolo de o simplă descriere a conținutului RS, încercând să explice originile unor conținuturi reprezentaționale și să analizeze funcțiile pe care le au reprezentările la nivel societal. În

opinia lui J. Jost și G. Ignatow (2001), aceasta ar putea fi chiar o eventuală direcție de dezvoltare a TRS, ceea ce ar spori potențialul aplicativ al teoriei în domeniul psihologiei comunității. Una din funcțiile RS este ghidarea comportamentelor sociale, respectiv, RS mobilizează spre *acțiune* și se regăsesc, pot fi decodificate, în *acțiuni* și practici sociale. Un studiu complex al RS ar include, pe lângă procesul și produsul reprezentațional, *acțiunea* – expresia societală a RS.

Studii privind RS și rolul cunoașterii științifice la etapa actuală. Studiul RS vizează și modul cum oamenii înțeleg și integrează rezultatele cunoașterii științifice la nivelul simțului comun. Astăzi am putea vorbi mai curând de un paradox al cunoașterii sociale (specialistul fără credibilitate și non-specialistul avizat sau non-specialistul autodidact). Care este rolul cunoașterii științifice la etapa actuală? Au oamenii încredere în rezultatele științei? Cum sunt integrate aceste rezultate la nivelul simțului comun și în ce măsură se bazează pe cunoașterea științifică în cunoașterea de zi cu zi? În contextul în care se pare că asistăm la o decredibilizare a cunoașterii științifice, de specialitate *(aspecte polemice)*, aceste întrebări ar putea fi direcții de cercetare pentru studii ulterioare.

Studiul formării RS în contexte opoziționale. Studiile ulterioare trebuie să analizeze și cum se produce răspândirea unor reprezentări polemice, pentru a identifica condițiile psihosociale care determină împărtășirea relativ neconflictuală a reprezentărilor și cele care amplifică caracterul polemic și sensibil al acestora. Cum pot fi gestionate reprezentările polemice la nivel intergrupuri în comunitățile mixte sau divizate, care implicit au și reprezentări opoziționale? De exemplu, în RM am putea să prezumăm prezența a două reprezentări polemice – *orientare spre UE* și *orientare spre CSI*, susținute, conform sondajelor de opinie, de un număr aproximativ egal de persoane. Continuând cu același exemplu, am putea prezuma două reprezentările polemice (orientare spre UE și orientare spre CSI) și una aparent hegemonică – *„să trăim bine și cu unii, și cu alții”*. Istoria RM de după 1991, se prezintă ca un câmp al confruntărilor dintre diverse reprezentări, o „societate divizată” de aceste reprezentări. În contextul acceptării pentru RM a statutului de țară candidată a UE, studiul RS ale procesului de integrare europeană trebuie să revină pe agenda studiilor.

CAPITOLUL 5, „Reprezentări polemice ale trecutului: între europenizare și re-sovietizare” (31 p.), prezintă un studiu de caz din domeniul socioistoric, mai exact, analizăm modul în care ***trecutul*** se prezintă ca un obiect sensibil și cum sunt reorganizate RS polemice prin prisma unor reprezentări hegemonice, practici sociale și ritualice. Caracterul sensibil și, totodată, polemic al reprezentării trecutului, obiectul acestui studiu de caz, derivă din reorganizările de conținut (prin rememorări și reevaluări ale unor evenimente) și din oscilațiile politice și sociale între europenizare și re-sovietizare (prin semnificațiile atribuite unor sărbători de sorginte sovietică).

Trecutul a devenit un subiect de dezbateri la sfârșitul anilor ’80, în contextul redescoperirii unei alte istorii decât cea transmisă de propaganda sovietică, trecutul este și azi un subiect al dezbaterilor, modul în care sunt celebrate diverse evenimente fiind un exemplu ilustrativ. În acest

studiu am luat la bază două tipuri de evenimente: într-un caz, vorbim despre evenimente din trecutul recent care sunt rememorate de persoane care au participat la aceste evenimente, relatând experiențe „trăite", prin prisma unor reorganizări politice și contextuale; în cel de-al doilea caz, vorbim despre o perpetuare a unor practici și semnificații atribuite acestor practici, fără legătură cu experiența unei participări directe la evenimentele care le-au generat. Rezumând ideile esențiale din această analiză, subliniem că în reprezentarea trecutului se atestă prezența unor aspecte polemice, care pot produce și menține tensiuni la nivel intergrupuri.

Ne referim la modul în care este reprezentată mișcarea națională de la sfârșitul anilor '80, prin prisma unor experiențe directe, din perspectiva unui „martor privilegiat" al evenimentelor de atunci și a modului în care sunt rememorate acele acțiuni colective după producerea evenimentului. Totodată, analizăm și ce semnificații atribuie tinerii, născuți după declararea independenței RM, unor sărbători de sorginte sovietică. După dezintegrarea URSS-ului, o parte din sărbătorile sovietice (de ex., 8 martie, 23 februarie sau 9 mai) au fost păstrate și în noile state formate, fiind perpetuate și o serie de semnificații și practici specifice acestora. Cu alte cuvinte, în primul caz, experiența și rememorările ulterioare reorganizează reprezentările trecutului, în cel de-al doilea, perpetuarea sau contestarea unor practici sociale legate de sărbători, după caz, mențin sau reorganizează anumite semnificații ale trecutului. Într-un caz, vorbim de reprezentarea unui trecut recent, la care subiecții au fost martori, istoriile și experiențele colective sunt strâns legate de cele personale, în alt caz, de un trecut care ține mai mult de istoria grupului, decât de cea personală. În esență, ne referim la un ***studiu de caz instrumental***, în care analizăm implicațiile RS ale trecutului în istoria recentă a RM.

Mişcarea de renaştere naţională reprezintă un obiect social care exprimă crezul unui grup în nişte idealuri și valori materializate în manifestări sărbătoreşti. Am inclus aceste acțiuni colective în categoria ***obiectelor sociale cognitiv-afective*** (*v.* Wolter, 2009/2010), deoarece ne referim la practici sociale care implică atât dimensiunea cognitivă (cunoştinţe, informaţii, date), cât și pe cea afectiv-experiențială (implicare emoţională, angajare, participare). În ceea ce privește sărbătorile analizate, ne referim, după caz, fie la un ***obiect cognitiv-afectiv***, fie la un *obiect* ***non-cognitiv-afectiv***. Trecutul întrunește toate caracteristicile pentru a fi abordat ca un obiect de reprezentare: este un *obiect polimorf*, se identifică diverse versiuni și semnificații în interpretarea trecutului, creează tensiuni și polemici la nivel intergrupuri. Are o *miză* importantă în termeni de identitate și, în prezent, contextul social nu implică prezența unor *instanțe de control*.

Vom aborda RS despre evenimentele din 1989 ca niște ***reprezentări polemice „trăite"***. În acest fel, vrem să subliniem că reprezentarea este o realitate „trăită" prin faptul că se formează prin experienţă: sunt reprezentări formate, articulate, cristalizate, în contextul experienţei directe a actorilor implicați în practici sociale legate de această experiență. Şi, în consecinţă, este „*re*-trăită" prin discursul pe care îl produc subiecţii în cadrul intervievării sau a unor dezbateri publice.

Primul grup pe care-l analizăm, intelectualii, sunt participanți activi ai schimbărilor din perioada restructurării și tot ei au fost cei care au fost învinuiţi ulterior de trădare. Analizate prin prisma acestor evaluări *(aprobare și blamare)*, acțiunile lor comportă caracteristicile unui obiect sensibil. Astfel, ne-am dorit să aflăm cum sunt evaluate *a posteori* acele evenimente de către cei care au fost în miezul acestora, prin raportarea la anumite experienţe colective și individuale, prin diverse conexiuni dintre reprezentări şi investiţii afective, dar și a unor evoluții ulterioare din istoria RM. Discursurile persoanelor intervievate *(demisionar, idealist-romantic* și *militant)* se prezintă ca niște conținuturi care exprimă reprezentări polemice, fiind structurate dialogic, în care reprezentarea alternativă, percepută, a *Celuilalt* transpare în discurs într-o formă directă sau indirectă. *Discursul academic* pare să devieze de la aceste regularități și se pliază mai curând pe conținuturi tipice pentru o reprezentare hegemonică (fiind prezente aspecte non-conflictuale, consensuale). Conținuturile polemice din discursuri sunt reflectate și în cele două repertorii interpetative, aparent contradictorii, care merg împreună în descrierea evinimentelor: *trădare – pasivitate* şi *luptă – continuitate.*

Dominanta discursului demisionar este rezultatul acţiunii *„ce-am dorit, ce s-a aşteptat”* şi *„ce s-a obţinut”* și cum rezultatul nu este pe măsura aşteptărilor, speranţelor de atunci, lupta este inutilă, deoarece oricum schimbarea nu se va produce *(aspecte polemice).* În discursul idealist-romantic, elementele polemice se referă la diferențele dintre lideri și mase. Dominanta acestui discurs este solidaritatea colectivă: beneficiile participării, emoţiile pozitive şi eficacitatea colectivă prin participare sunt frecvent invocate. Participanţii se descriu ca fiind cei din *„stradă, topiţi în masele chemate spre o viaţă liberă”.* Intervievaţii cu un discurs militant îşi desfăşoară relatările încercând să-şi expună acţiunile ca pe nişte fapte explicabile şi inteligibile celor care altminteri nu le-ar putea înţelege. În același timp, discursul pare a fi orientat spre deconstrucţia unor imagini devalorizate. Dominanta discursului și, implicit, elementele polemice se referă la acţiunile de atunci şi rezultatul acestora, doar că, spre deosebire de discursul demisionar, discursul militantului se centrează pe necesitatea continuării luptei. O luptă neterminată, care persistă şi în prezent, asumarea acțiunii până la capăt, vrând să semnifice un gen de participare totală, dedicare pentru un ideal, sacrificiu suprem şi luptă neîntreruptă. Frecvenţa imperativelor de genul *„vom lupta în continuare”, „nu vom permite”, „vom lupta pentru...”* sugerează necesitatea continuării acţiunii. Deşi trecerea timpului au mai diminuat din înflăcărarea participanţilor, poziţia multora rămâne a fi stabilă. Ei vorbesc de un ideal, de o motivaţie superioară a luptei, care răzbate până în prezent.

Interlocutorii cu un discurs academic, vorbesc detaşat, uneori pe un ton didactic, impersonal, vorbind mai puţin de experienţa personală. Obișnuiesc să facă o incursiune detaliată în istoria evenimentelor, abordându-le într-un context mai larg, comparativ cu situaţia celorlalte republici ex-sovietice. Date istorice, adevăr ştiinţific, corectitudine şi neutralitate în tratarea evenimentelor ar fi dimensiunile în jurul căruia se structurează acest tip de discurs. Din acest punct de vedere, am putea

considera că acest discurs se structurează ca o ***reprezentare hegemonică*** – sunt prezentate aspecte consensuale, indiscutabile și neconflictuale.

Pentru ce-al doilea grup, tinerii născuți după 2000, RS și practicile aferente sărbătorilor (23 februarie, 8 martie și 9 mai) s-au transmis prin socializarea în cadrul unor grupuri semnificative, iar repertoriul de reprezentări poate avea variațiuni în funcție de experiența familiei sau a grupurilor.

Dacă zilei de 8 martie par să-i fie asociate mai multe semnificații consensuale, acceptate și împărtășite la nivelul grupului, din acest punct de vedere poate fi considerată o *reprezentare hegemonică*, atunci 23 februarie și 9 mai pot fi analizate mai curând ca niște *reprezentări polemice*. Totuși, dacă 23 februarie ține mai mult de o opțiune individuală, marcată într-un spațiu privat și, prin urmare, mai puțin vizibilă la nivel social, atunci 9 mai este serbată într-un spațiu public, iar contrapunerile de valori și semnificațiile atribuite acestei zile sunt vizibile și prin practicile ritualice aferente (*v.* Fig. 3).

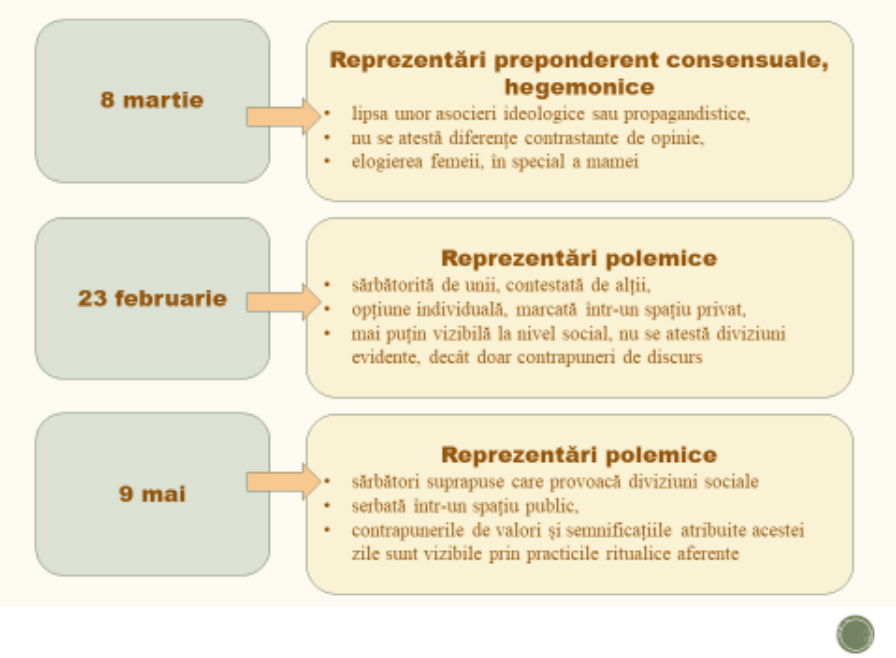

Figura 3. Semnificații atribuite celor trei sărbători

Constatăm că, în timp, ziua de ***8 martie*** și-a pierdut din semnificațiile propagandiste din perioada sovietică. Conținutul reprezentațional atribuit zilei de 8 martie este unul aproape omogen, consensual, fiind asociat cu simbolul femeii, devenind un prilej de elogiere a femeii sau a mamei. Sărbătoarea este justificată și prin apel la universalism și tradiție: *„este o zi internațională”*, *„în toate țările se sărbătorește”* sau *„dintotdeauna am sărbătorit”*. În răspunsurile subiecților nu se identifică diferențe contrastante de opinie (conținuri polemice), necesitatea acestei sărbători fiind aproape unanim acceptată și chiar apreciată. Din acest punct de vedere, vorbim mai curând de o ***reprezentare hegemonică***. Elementele polemice rezultă din caracterul comercial atribuit sărbătorii și pot fi explicate prin faptul că practicile respective sunt perpetuate urmare a percepției unor presiuni și așteptări sociale (de a nu devia de la o normă unanim acceptată). Totuși aceste opinii sunt

minoritare, elementele hegemonice din conținutul RS fiind predominante, însă ar putea fi considerate elemente ale unei reprezentări polemice în formare.

Ziua de ***23 februarie***, deși sărbătorită de unii, poate fi contestată de alții, care consideră că e o sărbătoare fără legătură cu istoria spațiului (semnificații polemice). Elementele polemice se referă la asocierea zilei cu ocupația sovietică, fiind percepută o „sărbătoare străină". Cei care contestă semnificațiile acestei sărbători invocă mai ales argumentul că „Ziua Bărbaților" se marchează în altă zi, pe 19 noiembrie.

Zilei de ***9 mai***, marcată cu mult festivism în perioada sovietică, i se atribuie și azi aceleași semnificații ca în timpul URSS, la care se asociază noi semnificații. Aceste suprapuneri de semnificații intensifică caracterul polemic al sărbătorii. În timp ce statele europene marchează *Ziua Europei*, în țările din Est, ziua de 9 mai semnifică atât *Ziua Europei*, cât și *Ziua Victoriei*. Totodată, *Ziua Victoriei* poate avea o dublă semnificație: de comemorare a ostaşilor căzuţi pe câmpul de luptă, dar și de glorificare a victoriei militare din mai 1945 și a trecutului sovietic.

În ultimii ani, 9 mai la fel a devenit un *obiect sensibil*, care generează *reprezentări polemice* la nivel intergrupuri. Aceste sărbători suprapuse (Ziua Victoriei și Ziua Europei) provoacă diviziuni și polarizări sociale între cei care doresc să sărbătorească *Ziua Victoriei* și cei care vor ca în această zi să fie sărbătorită *Ziua Europei*. Pentru unii, 9 mai înseamnă *„eliberare"*, este liantul simbolic în jurul căruia se construiește reprezentarea despre trecutul sovietic glorios, pentru alții, fără a se nega semnificația istorică (victoria asupra nazismului), evenimentul este asociat cu începutul *„ocupației sovietice"*, iar celebrarea cu mult fast ar însemna pentru ei o recunoaștere a acestei ocupații. Ambele interpretări prezintă un arsenal de semnificații rivale: moștenirea sovietică și orientarea pro-europeană. Una asociată cu trecutul și alta asociată cu prezentul și noua orientare geopolitică a țării. Pentru unii, 9 mai e un prilej de a celebra victoria, de a evoca trecutul glorios și de a valida sacrificiul celor căzuți în luptă. Pentru alții, este asociată mai curând cu începutul unei ocupații și prețul victoriei care s-a obținut cu multe sacrificii și pierderi. Un alt aspect polemic al sărbătorii este panglica Sfântul Gheorghe, asociată în prezent cu războiul din Ucraina.

Se atestă coexistența unor antinomii conflictuale, polemice la nivel reprezentațional: Ziua Victoriei *versus* Ziua Europei, victorie *versus* ocupație, doliu *versus* festivism, ocupație *versus* independență ș.a. În acest sens, relatarea unui participant este elocventă pentru acest tip de dualitate reprezentațională: *„Ziua Victoriei nu are legatură cu mine, iar Ziua Europei este la distanță"*. Acest tip de indecizie sau atașament neutru față de aceste două semnificații ale sărbători denotă că reprezentarea „noii sărbatori" (Ziua Europei) este încă în formare, iar relevanța celei anterioare, asociate cu perioada sovietică (Ziua Victoriei URSS în cel de-al doilea război mondial), este încă preponderentă. Prin celebrarea *Zilei Europei* se dorește contracarea rivalităților și ostilităților intergrupuri și crearea unui proiect comun (construcția europeană), un scop supraordonat pentru

statele care s-au aflat în relații antagoniste în timpul războiului. Contrapunerile dintre „învingători și învinși" mențin însă tensiuni la nivel integrupuri.

Pentru a înțelege mai bine impactul reprezentărilor asupra relațiilor intergrupuri, cercetătorii trebuie să analizeze felul în care sunt utilizate RS ale istoriei, focalizând atenția asupra *„istoriei în acțiune"*. Reprezentările conflictuale despre trecut demonstrează că nu există o viziune neutră; reamintirea este întotdeauna făcută din perspectiva unei anumite categorii sociale și în funcție de specificul contextului sociocultural. Nu există o interpretare imparțială și definitivă a trecutului, mai curând vom identifica modalități diverse și chiar antagoniste despre trecut, articulate în funcție de diversitatea grupurilor dintr-un context social anume.

Înțelegerea RS pe care le au diverse grupuri asupra istoriei este crucială pentru procesul de reconciliere intergrupuri. Este important ca grupurile să reflecteze asupra modului în care își reprezintă trecutul. Decontextualizarea narațiunilor istorice și o viziune critică în predarea istoriei ar fi o primă etapă care ar încuraja dialogul între grupuri, se precizează în mai multe studii. Predarea istoriei, construcția de monumente sau ritualurile colective trebuie realizate astfel, încât să deschidă dialogul între diferite versiuni ale trecutului. Felul în care sunt rememorate evenimentele istorice pot crea controverse chiar şi după o lungă perioadă după ce acestea s-au produs: încercările de a fi „şterse" sau „rescrise" evenimentele din istoria grupului pot să sporească tensiunile intergrupuri. Rememorările fastuoase, dar și abuzul de culpabilizare pot provoca reacții de protecție identitară, justificare și deseori de respingere a vinei.

CAPITOLUL 6, „Reprezentări polemice ale protestelor colective: tendințe antinomice și referențiale valorice paralele" (38 p.), prezintă un studiu de caz din domeniul sociopolitic, prin care am examinat cum se manifestă ***protestul colectiv*** ca un obiect sensibil și cum acest obiect social generează reprezentări polemice, urmare a unor practici ritualice, tendințe opoziționale și referențiale valorice paralele la nivel intergrupuri. Conform aceleiași scheme analitice, argumentăm cum protestul colectiv devine un obiect sensibil și, respectiv, cum acest obiect social modelează RS ale protestelor colective din perioada 1989-2009. În acest caz, vorbim mai curând de o reprezentare contestată și re-negociată.

Deși acțiunile colective erau o practică obișnuită în perioada sovietică (se organizau frecvent parade, mitinguri sau demonstrații), în contextul noilor schimbări sociale se produc modificări ale semnificaţiei atribuite acestora, şi anume: de la cea de ***elogiere*** a puterii şi a partidului comunist (reprezentarea hegemonică), la cea de ***opoziţie*** faţă de regim (o reprezentare polemică). Respectiv, deși vorbim despre o practică socială comună, acesteia i se conferă noi semnificații, ceea ce o diferențiază în mod cert de acțiunile colective din perioada sovietică. Demonstraţia sau mitingul nu mai este o sursă de aclamare și de consolidare a puterii ci, dimpotrivă, un mijloc de opunere şi de rezistenţă faţă de aceasta.

În spaţiul postsovietic, protestul colectiv, ca o nouă practică socială, cea de participare politică şi mijloc de influenţare a deciziilor politice, a fost descoperit în perioada *perestroika*. În contextul acelei reforme, prin *glasnost,* cetăţenilor sovietici le-au fost oferite oportunităţi pentru a-şi exprima opiniile şi a participa în acest fel la procesul de restructurare a societății socialiste. Un efect mai puțin așteptat a fost că problemele naționale, îndelung camuflate, au început să fie amplu discutate în presa din acea perioadă, apoi masele au ieșit în stradă.

Transformările colective din perioada restructurării s-au produs în câteva etape. Mai întâi, conştientizarea libertăţii de opinie: *„era ceva inedit”*, *„noi ne bucuram că putem să vorbim, să ne exprimăm opiniile, îl ascultam vrăjiţi pe Gorbaciov”*. Apoi conștientizarea dimensiunilor privării (încălcarea libertăţilor individuale în societatea sovietică): *„cineva ne-a dat Declaraţia Drepturilor Omului şi noi citeam, însă pe ascuns, exista pericolul de a fi exmariculaţi”*. În perioada următoare, acțiunile colective s-au diversificat și au căpătat proporţii considerabile.

Extinderea registrului de forme participative (mitinguri, demonstraţii, adunări naționale etc.) a declanşat și un proces de elaborare reprezentaţională, construcţia reprezentării fiind justificată de şi prin participarea la aceste acțiuni colective. Aceste secvențe cheie în evoluția acțiunilor colective produc și o serie de ***modificări și contrapuneri de semnificații*** care potențează caracterul sensibil al acestui OR, generând reprezentări polemice pentru diferite grupuri sociale. Caracterul polemic al reprezentării este marcat și de faptul că acțiunile colective, deși semnificative pentru participanți (asocieri cu valorile democratice și naționale), sunt percepute ca fiind amenințătoare pentru alții (asocieri cu naționalismul, extremismul și antisovietismul).

Geneza reprezentării se produce într-un context care, deși se afla în proces de schimbare, încă mai păstra caracteristicile ideologice ale trecutului la nivelul discursurilor și al practicilor sociale (Cojocaru, 2006a; 2012a; 2018; 2020c). La începutul perioadei *perestroika*, discursul oficial, chiar dacă era orientat spre schimbare, tematizarea acestei schimbări se produce prin prisma unui limbaj de lemn tipic perioadei sovietice. Astfel, reprezentarea despre procesul restructurării, aflată în proces de formare, nu avea cum să fie în contradicție cu cea ***hegemonică*** la acel moment (reprezentarea despre organizarea și funcționarea societății socialiste). Conflictul a escaladat atunci când în fostele republici sovietice au început să fie puse în discuție problemele identitare și independența de URSS.

Această reprezentare a schimbării sociale, care la început părea să fie una ***emancipativă*** în raport cu cea hegemonică (prin urmare, nu intra în conflict cu aceasta, fiind doar o altă versiune a societății socialiste), capătă aspecte sensibile, devenind una ***polemică***. Din acest punct de vedere, nu se mai potrivea cu reprezentarea hegemonică; mai mult, începe să se plaseze în opoziție cu aceasta, fiind ulterior complet respinsă de discursul oficial (de ex., în presa comunistă, cei care solicitau revendicări naționale erau numiți *„naționaliști”,* chiar *„fasciști”,* manifestațiile stradale organizate

de ei erau etichetate drept *„extremiste”*, ceea ce era în contradicție evidentă cu ceea ce manifestanții numeau *„libertate”, „democrație”* sau *„valori naționale”*). Or, acţiunea de protest nu se poate înscrie în convenţiile democratice, dacă este *naţionalistă.*

În acest fel, cetățenilor sovietici li se transmit ***două mesaje opoziționale de reprezentare***, care în imaginarul colectiv se exclud: „schimbarea socială în contextul ideologiei socialiste, fără devieri de la aceasta” și „schimbarea socială în contextul valorilor naționale, care presupune un alt curs decât cel acceptat de ideologia dominantă”. Participanții la acţiunile colective aveau de ales între aceste două opţiuni: fie să substituie o reprezentare hegemonică (dominantă) a acelor timpuri – *internaţionalismul socialist,* fie să se plieze pe elementele acesteia, căutând justificări în baza principiilor socialiste.

Formele recurente de protest din istoria recentă a RM și similitudinile care le caracterizează vorbesc despre chestiuni sensibile care nu au fost pe deplin clarificate: dosarul neîncheiat din 1991, tribulaţiile identitare, transformările politice și oscilațiile geopolitice determină revenirea maselor în stradă, menținând un conflict constant. După amplele acțiuni de protest din 1995 și 2002-2003, când potențialul de protest părea să nu se mai manifeste la o asemenea anvergură, masele au ieșit să protesteze din nou în 2009, de această dată protestatarii fiind dominați de frustrarea generată de rezultatele unui scrutin care ar fi consolidat pentru mult timp o stare socială ce nu mai putea fi tolerată. Pornind de la analiza unor proteste colective (1988-2009), având anumite caracteristici comune, am examinat cum se organizează și cum se negociază conținutul reprezentărilor polemice ale protestelor colective ***(studiu de caz multiplu)***.

Pentru a analiza specificul OR, am diferențiat două categorii de protestatari: participanți relativ permanenți la acțiunile de protest (militanții) și participanți fără experiența unor proteste anterioare sau ocazionali (neofiții). Respectiv, pentru prima categorie de participanți „protestul colectiv” este un obiect social *cognitiv* (participarea frecventă și repetiția practicii protestului face din acesta un obiect cunoscut și familiar la nivel experiențial, care devine chiar parte integrantă a identității lor). Pentru cea de-a doua categorie, ar fi mai curând un obiect social *non-cognitiv* (deși au mai puține experiențe de participare, prin urmare, practica protestului colectiv e mai puțin cunoscută și familiară, ei ar putea avea totuși o cunoaștere teoretic-abstractă sau indirectă, mijlocită de experiențele altora). Însă, în mod esențial, pentru ambele categorii de protestatari dimensiunea *afectivă* este centrală. Ne referim la o experiență trăită, emoțiile simțite de participanți fiind un factor esențial pentru mobilizare și coalizare pentru un crez comun.

Protestul colectiv este un ***obiect polimof***, asta însemnând că se identifică diverse fațete și versiuni în interpretarea acestuia, este reprezentat de o serie de semnificații contrapuse (grupul de participanți și grupurile de opoziție), ceea ce-i amplifică însușirea de a fi un obiect sensibil și de a crea tensiuni și polemici la nivel intergrupuri. Are o miză importantă în termeni de identitate – este

evocator pentru manifestanți și amenințător pentru opozanți. Contextul social implică prezența limitată a unor instanțe de control, influența cărora se reduce din intensitate pe măsură ce numărul participanților sporește (mulțimea de oameni devine un dat perceptiv ce nu mai poate fi ignorat), inclusiv se atestă prezența unor surse alternative de informare care nu pot fi totalmente controlate de putere (de ex., în timpul protestelor din 2009, chiar dacă unele canale TV erau sub controlul grupului dominant, existau multiple surse alternative de informare, inclusiv online).

Trei elemente esenţiale semnalăm în construcţia RS a protestului, implicit trei registre de interpretare: 1) ***reorganizarea RS*** – mutaţii în semnificaţia atribuită demonstraţiei în perioada sovietică, aceasta nu mai are menirea de a elogia puterea, ci, dimpotrivă, se opune acesteia; 2) ***negocierea RS*** – generată de prezența unor tendințe antinomice și contrapuneri de semnificații și 3) ***contestarea RS*** – transferul de semnificaţii din reprezentarea naţionalismului asupra reprezentării protestului, care, prin comparare, primește caracteristicile acelei categorii (*v.* Fig. 4).

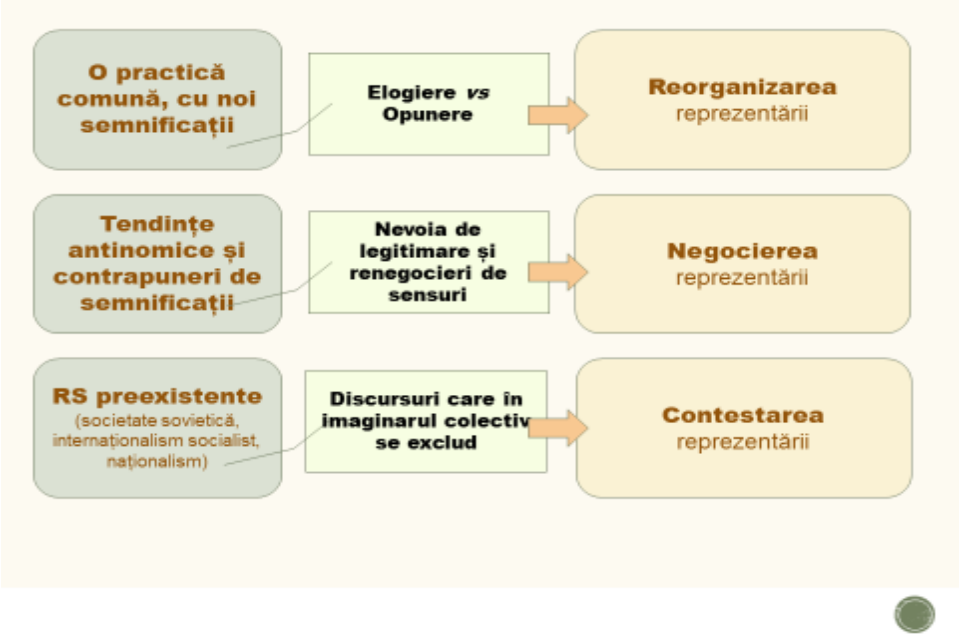

Figura 4. Modificări și contrapuneri de semnificații în RS a protestului

Se constată că acțiunile colective de după declararea independenței RM au avut și o tentă identitară, fiind relaţionate de percepţia decadenţei unei mișcări naționale, de niște idealuri trădate, un gen de reacţie la o ameninţare identitară perpetuă. Pornind de la această constatare, prin acest studiu de caz ne-am propus să identificăm anumite similarităţi între diverse acțiuni de protest din perioada 1988-2009, în termeni de relaţii simbolice și practici ritualice expresive care structurează universul mobilizării, dar și procesul de elaborare și reorganizare a reprezentării, analizând totodată impactul pe care îl exercită acestea asupra relațiilor intergrupuri.

Examinând diverse acțiuni colective din perioada 1988-2009, având anumite caracteristici comune, am analizat modul în care au fost reflectate în presa vremii, inclusiv comportamentul actanţilor implicaţi în desfășurarea acţiunilor și care erau ***reprezentările polmice „transmise”*** prin

intermediul mass media. În acest studiu de caz, ne-am rezumat la descrierea comprehensivă a patru evenimente de protest: acțiunile de protest împotriva guvernării comuniste din aprilie 2009; acțiunile de protest împotriva federalizării din 2003; protestele studenţilor și intelectualilor din 1995 şi acţiunile de protest împotriva puciului de la Moscova din august 1991.

Protestele colective se remarcă prin regularităţi de manifestare şi prin anumite afinităţi tematice: declanşează aceleaşi *themata* şi sunt provocate de aceleaşi *nexus*-uri. *Nexus*-ul principal al protestelor din 2003 a fost teritoriul, a urmărit împiedicarea acţiunilor de federalizare a RM. Evenimentul de protest din 2009 aminteşte de protestele din noiembrie 2003 și de cele din august 1991. *Themata* principală a acestor acțiuni de protest a fost libertate-opresiune. În 1991, acţiunile autorilor loviturii de stat au fost percepute drept o ameninţare pentru democraţia şi suveranitatea republicilor sovietice. La fel, în 2003, proiectul de federalizare (planul Kozak) a fost perceput drept o ameninţare pentru libertatea şi integritatea teritorială. Protestele din 1995 se înscriu în categoria celor ce amintesc de anul 1989 şi de cuceririle obţinute atunci – limbă, alfabet, istorie.

Printr-o analiză de conţinut a presei scrise din perioada restructurării (etapa incipientă în construcția reprezentării, 1985-1989), ne-am propus să identificăm formele de comunicare şi modul în care au fost structurate RS care i-au naştere în raporturile de comunicare dintre cei care controlează universul simbolic şi consumatorii acestor informaţii (Moscovici, 1961/1976 *apud* Curelaru, 2006). În acest sens, am prezentat un tablou general al contextului mediatic care premerge apariţia unor evenimente de protest (*v.* Fig. 5) şi, în acelaşi timp, am analizat cum se conturează noi forme de ***comunicare participativă***: indirectă (prin mass media) şi directă (în cadrul întrunirilor, mitingurilor şi demonstraţiilor).

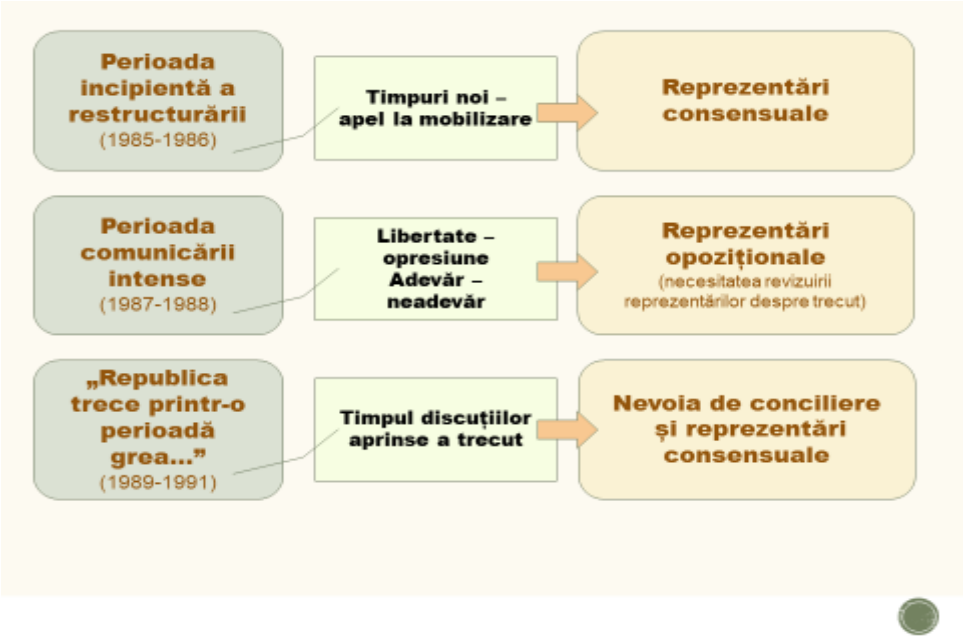

Figura 5. Forme de comunicare şi reprezentări în perioada restructurării

Studiul acestui ***mediu de elaborare reprezentaţională*** ne-a permis sesizarea modului în care s-au declanşat aceste tendinţe contradictorii în conținurile reprezentaţionale, precum şi evoluţia relaţiilor intergrupuri şi a luărilor de atitudine. În discursul mediatic, dilemele și nexus-urile se conturează în câteva *themata* centrale: *timpuri noi – mobilizare pentru schimbare; libertate – opresiune* și *adevăr – neadevăr*.

În fosta RSSM, reprezentarea protestului se construieşte de pe poziţii antagoniste. Protestul, semnificativ pentru un grup social, este perceput drept amenințător pentru alte grupuri sociale şi devine, astfel, o sursă de conflict şi luări de poziţii contradictorii. Problematizarea şi intensificarea discuţiilor cu referire la identitate, limbă şi istorie plasează discursurile în două universuri paralele, relativul consens şi entuziasmul din perioada incipientă a restructurării, care au creat premise pentru *comunicarea participativă,* sunt bulversate ulterior de *comunicarea conflictuală*, generată de poziţiile atitudinale care se află în opoziţie („republica trece printr-o perioadă grea”).

Reprezentarea mediatică a evenimentelor din august 1991 se construieşte un jurul unui: discurs evaluativ (negativ sau pozitiv) privind puciul de la Moscova și a unui discurs mobilizator – *de susținere,* prin exprimarea suportului în raport cu acțiunile puciștilor sau de *opoziție,* prin apelul la rezistenţă şi nesupunere civică. În cazul acțiunilor colective din 1995, discursul mediatic se axează pe două elemente de bază: *amenințare* şi *speranţe.* Reflectarea evenimentului se produce prin raportarea la evenimentele din 1989. Din acest punct de vedere, se remarcă două discursuri polemice, aflate în opoziţie: un *discurs mobilizator-militant*, prin care evenimentul este evocat ca o nouă etapă a renaşterii naţionale, subliniat fiind caracterul continuu al acesteia şi un *discurs critic-alarmant*, prin care evenimentul este reflectat ca o amenințare reală pentru stabilitatea şi integritatea republicii. Aceleași polarizări mediatice le observăm și în cazul protestelor din 2003. Discursul se remarcă prin două tendințe opuse: un discurs de elogiere a planului de federalizare (în presa de limbă rusă) şi de criticare a acestuia (în cea de limbă română) şi inversarea acestor tendințe după refuzul de a fi semnat memorandumul, de elogiere a protestelor în presa de limbă română şi de criticare a acestora în presa rusă.

Se remarcă polarizarea instanţelor mediatice și în cazul protestelor din 2009, supranumite şi „Revoluţia Twitter”, deoarece tinerii au fost mobilizaţi prin intermediul telefoniei mobile și a reţelelor sociale (facebook, twitter, messenger). Ulterior, unele posturi TV au fost blamate pentru că au raportat protestele sporadic, fragmentar, evidenţiind mai mult consecinţele acțiunilor violente din data de 7 aprilie. Totalitatea evenimenţială din intervalul 6-12 aprilie s-a derulat în funcţie de un pattern narativ specific: expunere, intrigă, desfăşurarea acţiunii, punctul culminat şi deznodământul. Protestul paşnic, mai mult *expresiv* decât *instrumental*, a degenerat în rebeliuni în masă. La început o acţiune simbolică, non-instrumentală, protestul tinerilor, materializat într-un ceremonial funerar, prin care nemulţumiţii erau chemaţi în stradă cu o lumânare în mână să ateste doliul naţional, a luat

proporţii neaşteptate în cea de-a doua zi. Manifestaţiile paşnice au culminat cu violențe (punctul culminant) și represalii îndreptate împotriva tinerilor (deznodământ).

În cadrul protestelor pe care le analizăm, participanţii recurg la anumite ritualuri care dau semnificaţie acţiunii lor. În mod frecvent, mesajul propriu-zis al protestelor este direct ataşat celui creştin, indicând o colaborare dintre cele două instanţe: politică şi religioasă. În acest fel, gesturile protestatarilor comportă o dublă semnificaţie: politică şi religioasă, întrucât, pe lângă practicile profane specifice scenariului de protest, participanţii oficiază ritualuri cu semnificaţie religioasă.

Protestul este o formă de participare politică. În acest fel, oamenii își exprimă nemulțumirea sau indignarea în raport cu anumite decizii guvernamentale. Cred în ceea ce fac și participarea lor este voluntară. Și fac acest lucru dintr-o pornire firească, dintr-un crez sau dintr-un mobil interior. Aspectele polemice din reprezentarea protestului se referă la percepția eșecului, a inutilității unor acțiuni și la suspiciunile privind mituirea unor participanți. În același timp, aspectele polemice sunt determinate și de relațiile intergrupuri. Asistăm la acțiuni simultane – de protest și contraprotest: nu este doar un protest împotriva guvernării, ci și împotriva unor grupuri opoziționale, generând relații conflictuale legate de referențialele valorice opuse etc. În perioada actuală, am putea să admitem și un anumit risc al devalorizării practicii protestului ca formă de participare politică și probabilitatea diminuării potențialului de mobilizare, determinate de anumite aspecte polemice din reprezentarea protestului (mituirea unor participanți, lipsa unor rezultate vizibile ș.a.).

CAPITOLUL 7, „Reprezentări polemice ale unei pandemii: contradicții medicale, polemici religioase și controverse sociale” (43 p.), prezintă un studiu de caz din domeniul socio-medical, în care examinăm cum se manifestă ***pandemia COVID-19*** ca un obiect sensibil și cum acest OR generează reprezentări polemice, date fiind controversele medicale, religioase și sociale care au existat în societate, inclusiv implicațiile acestor controverse la nivel intergrupuri. Pandemia ne-a oferit o posibilitate rară de a examina cum o RS se articulează în imaginarul social, cum se produce dinamica unei RS în construcție, în plin proces de elaborare. Cazul dat prezintă o provocare pentru studiile din domeniu tocmai prin faptul că ilustrează traseul unei RS în proces de elaborare.

Conform schemei propuse, prezentăm o serie de argumente prin care vrem să explicăm de ce, în viziunea noastră, pandemia este un obiect sensibil și cum s-a răsfrânt acest fapt asupra unei reprezentări în germene. Deoarece ne referim la o RS în proces de formare, am analizat aspecte relevante în procesul de *ancorare* și *obiectivare* (conținuturi preexistente, semnificații atribuite noilor practici sociale și implicații ale acestor practici la nivel intergrupuri), referindu-ne, totodată, la două etape distincte în formarea acestei reprezentări.

Rapiditatea cu care evolua criza pandemică, dar și trăirea acesteia „aici” și „acum”, ca pe o experiență personală, oferă, pe de o parte, posibilitatea observării unui fenomen rar, care se produce chiar în momentul analizei (din acest punct de vedere, este un ***studiu de caz intrinsec***), dar și, pe de

altă parte, nevoia unor reevaluări continue, zilnice, a ideilor și a concluziilor referitoare la criză. În acest sens, cercetătorii au „privilegiul" unui observator activ-participativ: de a analiza un fenomen *in situ,* în plină desfășurare, cu informații de la prima mână, cu experiențe „trăite" etc. E una din situațiile rare, scriu J. Jetten *et al.* (2020), când suntem nu doar cercetători, ci și participanți.

Conform tipologiei lui W. Wolter (2009/2010), pandemia poate fi considerată un obiect social ***non-cognitiv*** (deși se remarcă o avalanșă de informații, știri și dezbateri referitoare la pandemie, acest fapt nu produce claritate în procesul de organizare a RS, ci, dimpotrivă, se pare că provoacă și mai multă incertitudine) și ***afectiv*** (impactul afectiv este puternic, persistă teama de îmbolnăvire și de moarte).

În ceea ce privește tipul de reprezentare, conform clasificării lui S. Moscovici (1988), RS a pandemiei COVID-19 se prezintă ca o ***reprezentare polemică***, date fiind controversele sociale, religioase și medicale cu referire la COVID-19 și impactul acestora la nivel intergrupuri. Caracterul polemic al discuțiilor despre pandemie se intensifică și ca urmare a răspândirii unor credințe conspiraționiste. COVID-19 are toate caracteristicile tipice pentru un fenomen care poate determina apariția teoriilor conspiraționiste: generează frică, este dificil de înțeles, are cauze complexe și implică acțiuni guvernamentale prin care sunt reduse libertățile individuale (Dubey *et al.,* 2020).

Trei practici sociale noi pe care le considerăm definitorii în construcția reprezentării despre pandemie, implicit cu efecte intra- și intergrupale ar fi: 1) ***purtatul măștii***, 2) ***distanțarea fizică*** și 3) ***izolarea socială***. Toate trei însă par să fie integrate cu dificultate de către populație în sistemul de practici sociale existente. Dacă în unele cazuri, nerespectarea acestora ar putea fi explicată prin ignoranță, în altele, explicațiile trebuie căutate și în reprezentările pe care le avem despre ceilalți, noi în relație cu ceilalți, suportul social oferit persoanelor aflate în situație de risc (bătrâni, persoane cu dizabilități, bolnavi mintali etc.). O posibilă explicație ar fi că, în timp ce autoritățile și medicii le recomandă ca măsuri de protecție a fiecăruia dintre noi, dar și a celorlalți din comunitate, oamenii le pot percepe ca forme de stigmatizare, marginalizare sau lipsă de respect față de ceilalți. În percepția cotidiană ne ferim mai degrabă de cei care sunt „ciumați". Astfel, în contextul pandemiei, *RS despre ceilalți* („celălalt poate fi infectat, prezintă un pericol"), *noi în relație cu ceilalți* („respectați distanța fizică în raport cu ceilalți"; „evitați contactele sociale și aglomerările de oameni") și *suportul social* oferit categoriilor vulnerabile („nu mergeți în vizită la persoanele în etate") sunt afectate.

Distingem două etape în construcția RS a bolii COVID-19: a) construcția reprezentării cu și prin mass media (perioada incipientă a pandemiei: mai puține cazuri, mai puțină vizibilitate, experiență și cunoaștere directă, conținuturile despre COVID-19 fiind preponderent construcții mediatice); b) construcția reprezentării cu și prin experiența directă (odată cu creșterea incidenței cazurilor a sporit și gradul de expunere și vizibilitate în raport cu acestea, respectiv, conținuturile despre COVID-19 sunt trecute deja prin filtrul cunoașterii directe, experiențiale, trăite). Se pare că,

cel puțin la o etapă incipientă, *RS a pandemiei COVID-19* se construiește în baza unor cogniții preponderent negative care generează prejudecăți și comportamente de evitare a *Celuilalt*, perceput drept pericol. În cea de-a doua etapă, se remarcă anumite enunțuri care exprimă atitudini de apropiere și de empatie față de *Celălalt*, date fiind experiențele comune care determină mai multă înțelegere a bolii. Prin urmare, disponibilitatea cazurilor generează modificări și în conținutul RS.

În acest fel, cercetarea empirică pentru acest studiu de caz vizează tocmai aceste etape: 1) analiza de conținut a textelor mediatice (cunoaștere indirectă: perioada de analiză 11.03.2020 – 15.05.2020, de la anunțarea primului caz în RM și declararea de către OMS a pandemiei și până la încetarea stării de izolare) și 2) analiza discursivă a narațiunilor despre experiența bolii (cunoaștere directă: interviuri în profunzime cu persoane care au fost infectate cu virusul SARS-CoV-2).

Fiind vorba de un fenomen necunoscut, am evidențiat câteva întrebări la care oamenii încearcă să afle un răspuns: ce este COVID-19; ce se întâmplă și cum este trăită experiența bolii și a pandemiei (de alții); ce trebuie și ce nu trebuie să facem și ce se va întâmpla după? Totodată, am identificat trei surse de cunoaștere (polifazia cognitivă) care au rolul de elaborare a înțelesurilor în raport cu COVID-19, implicit, a unor răspunsuri la aceste întrebări: *cunoașterea comună* (relatări, mărturii, experiențe directe sau indirecte); *cunoașterea medicală* (de specialitate: OMS, medici, cercetători) și *cunoașterea religioasă* (semnificații din perspectivă religioasă) (*v.* Fig. 6).

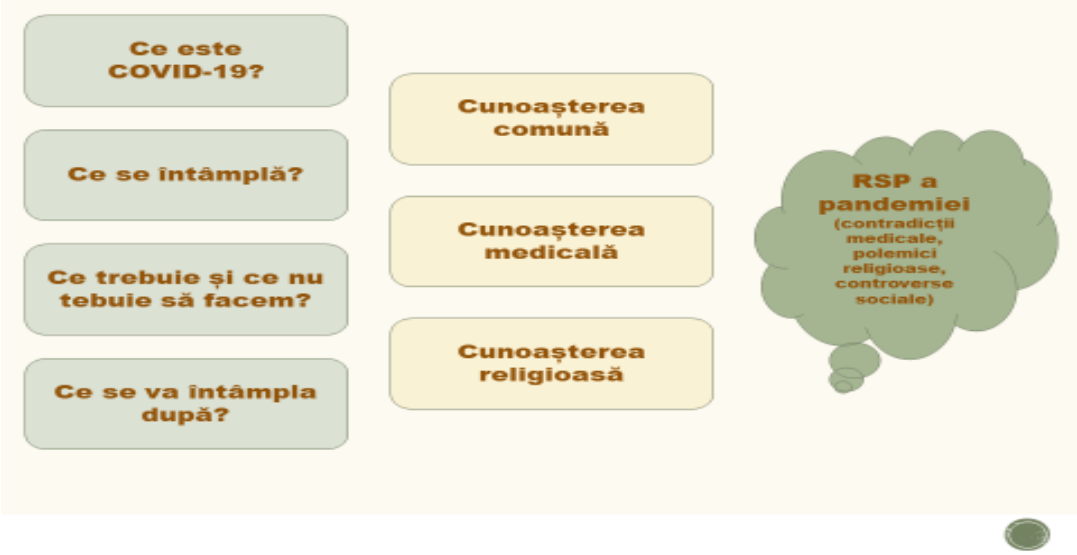

Figura 6. Surse de cunoaștere, categorii și conținuri reprezentaționale mediatice (martie-mai 2020)

În analiza mediatică, au fost surprinse trei teme majore care, în fond, și explică dinamica procesului reprezentațional – a) ce este COVID-19? b) ce se întâmplă acum, în RM și la nivel global? și c) ce va fi după? Cele mai multe texte se referă la etapa „ce se întâmplă acum", deoarece reflectă experiența de zi cu zi, criza fiind trăită „aici și acum", în plină evoluție. O altă dinamică pe care am luat-o în considerare în analiză a fost în funcție de perioadă: luna martie, *începutul*, cu puține informații și foarte multe necunoscute; luna aprilie, *apogeul*, cu un număr din ce în ce mai

mare de cazuri, inclusiv cu transmitere comunitară, ceea ce a făcut din COVID-19 o experiență comună și luna mai, cu *primele încercări de normalizare,* când se discuta despre slăbirea unor restricții și ieșirea din perioada de izolare.

La debutul pandemiei, în relatările mass media, se face frecvent legătura dintre COVID-19 și alte fenomene accesibile și familiare la nivel sociocultural (procesul de *ancorare*): de ex., virusul SARS-CoV-2 este comparat cu virusul HIV, care provoacă SIDA. În descrierea pandemiei sunt utilizate imagini vizuale și coduri lingvistice care o fac mai tangibilă în imaginarul colectiv (procesul de *obiectivare*): de ex., metafore specifice reprezentării războiului: „luptă" „bătălie", „apărare", care justifică mobilizarea în lupta cu „inamicul" invizibil COVID-19. Totodată se vorbește și despre anumite riscuri la care se expun zilnic angajații care au un contact frecvent cu *Ceilalți,* dificil de a fi evitat (de ex., medici, taxatori sau polițiști) și despre divese comportamente prosociale (ajutor reciproc, donații sau mesaje de gratitudine pentru „îngerii în halate albe" ș.a.). Remarcăm mai puține texte cu referire la efectele pozitive și scenariile de după pandemie (nivelul de incertitudine fiind mult prea ridicat în această perioadă).

În aprilie crește incidența cazurilor cu transmitere comunitară, implicit sporește numărul textelor mediatice referitoare la numărul de bolnavi, decese sau persoane tratate. Apar primele prevederi privind obligativitatea purtării măștilor de protecție în mai multe țări ale lumii. Ceea ce la început era doar o conduită recomandată, trece în registrul comportamentelor obligatorii, pasibilă de sancțiuni în cazul în care este încălcată. Chiar de la sfârșitul lunii aprilie se întrezăresc și primele „proteste", se accentuează tendința de negare a gravității situației, intervine „oboseala" de pandemie și dorința de a reveni la normalitatea de odinioară. Deși oamenii încep să „învețe" să trăiască cu „normalitatea" pandemiei, își doresc mai puține restricții. Spre deosebire de luna martie se remarcă mai multe texte despre simptomatica bolii, dar și despre scenariile de viitor.

Începând cu luna mai, chiar dacă mai există atenționări privind riscurile de îmbolnăvire, se fac primele încercări de revenire la „normalitatea de odinioară". În această perioadă se discută sau chiar se întreprind încercări de relaxare progresivă a unor restricții, se permit plimbările în parcuri, unele categorii de bugetari revin la serviciu, pleacă militarii și unele localități ies din carantină etc. Începând cu această perioadă, *frica se normalizează,* devine o normalitate, un firesc al cotidianului. Curba infecțiilor a crescut la peste 100, iar numărul mare de cazuri nu mai produce uimire în rândul populației. Numărul mare de infecții devine un *fapt obișnuit*.

Experiențele directe sunt asociate cu niște modificări la nivel perceptiv, care atrag după sine și modificări în conținutul RS a pandemiei, a modului de raportare la viață și la ceilalți. Vizibilitatea cazurilor diminuează din prejudecățile asociate bolii și bolnavilor, pe măsură ce crește incidența cazurilor, oamenii înțeleg că nimeni nu e în siguranță deplină și, prin urmare, „COVID-19 nu poate fi considerată o boală rușinoasă", asociată cu iresponsabilitatea, așa cum se întâmpla în perioada

incipientă a pandemiei, oricine poate să se infecteze, de aceea e necesar să se manifeste compasiune și înțelegere. Conform grilei de analiză, narațiunile subiecților au fost examinate în conformitate cu următoarele categorii: a) percepții și reacții față de diagnostic; b) experiența bolii și schimbările survenite; c) percepții și semnificații ale pandemiei COVID-19 și d) reintegrarea în procesul muncii. Respectiv, în funcție de percepția predictibilității diagnosticului și a controlului în gestionarea bolii, am identificat două categorii discursive (diagnostic predictibil *versus* diagnostic impredictibil), care se pliază pe două scenarii ale situației (scenariu tipic *versus* scenariu atipic) (*v.* Fig. 7).

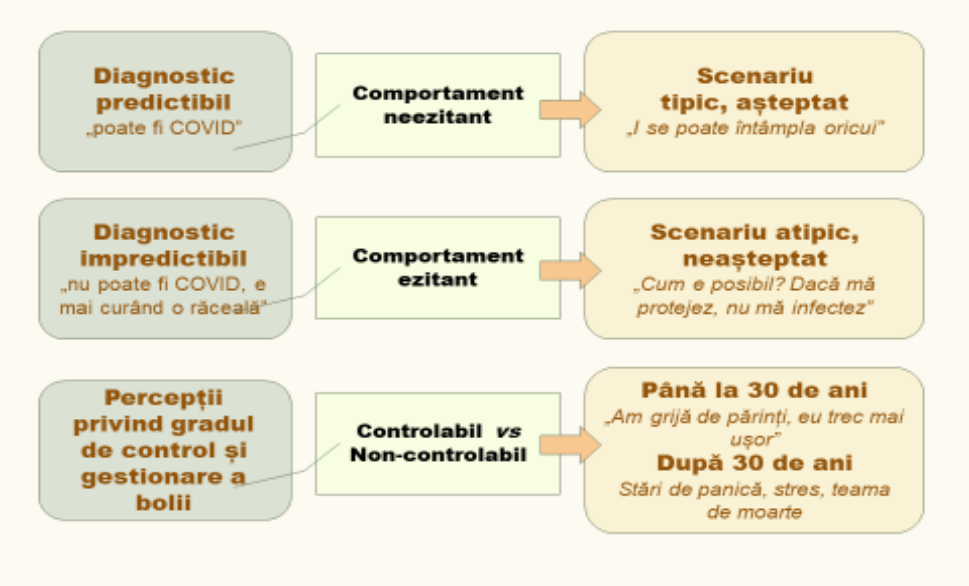

Figura 7. Reprezentarea ca un construct experiențial

Am discutat în cadrul acestui capitol despre emergența unei reprezentări, pandemia oferind această posibilitate de a observa elaborarea unei reprezentări. La final, e firesc să ne întrebăm: cum a evoluat procesul de construcție a RS? Dacă la începutul crizei pandemice și pe parcursul anului 2020, se identificau în special ***conținuturi polemice*** în RS a bolii COVID-19 (Cojocaru, 2020a; 2020b ș.a.), mai târziu, se atestă o anumită consensualitate (în poziția bisericii, a medicilor și a altor părți implicate). Observăm că, dacă inițial puteau fi negate gravitatea crizei sau probabilitatea contaminării, ulterior era respinsă necesitatea vaccinării (un alt *conținut polemic*).

Criza pandemică deși s-a încheiat o serie de întrebări au rămas oricum fără răspunsuri (*conținuturile polemice* – originea virusului, gravitatea bolii sau necesitatea vaccinării au rămas în continuare *polemice*). Preocuparea pentru pandemie și procesul de construcție a unei reprezentări consensuale au fost „umbrite" de amenințarea războiului. Pandemia trece în plan secund, imediat ce Federația Rusă a declanșat invazia militară în Ucraina, în februarie 2022. O amenințare a fost înlocuită fulgerător cu o altă amenințare – cea a unui război real în imediata apropiere și a unui posibil atac militar. Războiul a venit la fel de imprevizibil precum pandemia. La fel ca și pandemia

este extrem de amenințător. Ca și în cazul pandemiei, o altă notă definitorie este perplexitatea situației: cei mai mulți își spuneau: nu credeam că se poate întâmpla așa ceva. (*v.* Fig. 8).

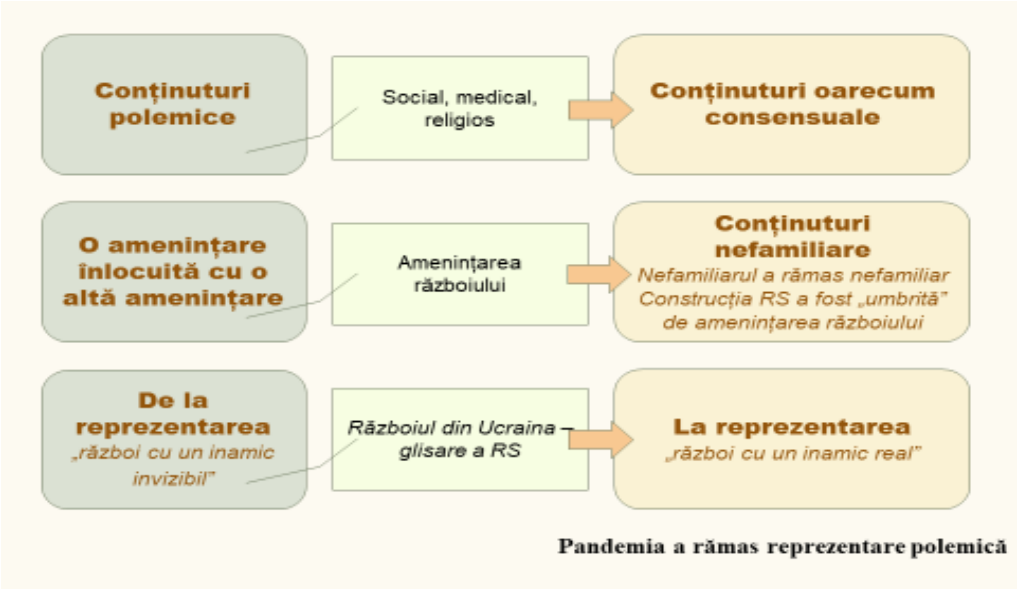

Figura 8. Pandemia s-a încheiat: traiectorii ale reprezentării sociale

De la o simplă metaforă cu referire pandemie, prezentă în discursul mediatic, războiul se transformă într-o reprezentare concretă, derivată din proximitatea unei realități imediate. De la un război cu „un inamic invizibil" asistăm la un război cu „un inamic real". De la un obiect abstract de reprezentare, *războiul* devine un obiect concret de reprezentare, pornind de la o realitate care poate fi observată în termeni reali și chiar trăită la modul cel mai tragic. În acest fel, războiul nu este doar un simplu construct mediatic, asociat cu modul de gestionare a crizei pandemice, războiul devine o experiență reală. Se produce o glisare a reprezentării abstracte a războiului („lupta cu un inamic invizibil") la o reprezentare concretă („lupta cu un inamic real").

Studiile arată că dimensiunea psihosocială este extrem de importantă în managementul crizei pandemice, iar cunoașterea RS oferă posibilitatea de a înțelege ce semnificații sunt atribuite pandemiei și, respectiv, ce comportament social adoptă sau vor adopta pe viitor indivizii. Criza este, fără îndoială, o problemă de psihologie colectivă. Această constatare este importantă nu doar în contextul crizei create de pandemia COVID-19, ci și cu referire la alte epidemii sau epidemii.

Măsurile guvernamentale în gestionarea crizei necesită axarea pe strategii colective, nu doar individuale. Așa cum liderii constituie modele în situații de criză, ei trebuie să se comporte ca niște „membri prototipici", manifestând ei înșiși comportamentul pe care îl solicită de la populație. Într-o situație de criză în general și în situația crizei pandemice în mod particular este important că oamenii să primească pe cât de frecvent posibil informații de la surse avizate, pentru a nu lăsa loc răspândirii unor zvonuri care ar putea să amplifice și mai mult incertitudinea și panică în fața unui „pericol necunoscut".

Totodată, măsurile de gestionare a crizei trebuie cadrate într-un registru care să permită interiorizarea unor experiențe individuale, indiferent dacă au fost trăite direct sau indirect. În mass media, e necesar să fie prezentate cât mai multe cazuri particulare, experiențele individuale, care vor fi trecute mult mai ușor în registrul unor trăiri subiective. Inducerea prin mesaj a amenințării poate avea efectul scontat doar dacă nu se depăşeşte un anumit nivel. Studiile arată că mesajele care induc o stare acută de anxietate de obicei nu antrenează schimbări atitudinale majore; reacţiile emoţionale foarte intense pot diminua capacitatea indivizilor de a mai fi atenţi la argumente/dovezi. Simţindu-se foarte ameninţaţi, pe măsură ce teama creşte în intensitate, pot să apară reacţii de evitare sau de negare. Oamenii refuză să creadă că este valabil şi pentru ei sau se resemnează în fața unei realități percepute drept destin fatal.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

Direcția științifică și rezultatele științifice ale lucrării. În cadrul acestei lucrări, ne-am propus să aducem anumite contribuții privind dezvoltarea unei noi direcţii ştiinţifice în studiul RS, și anume: perspectiva narativă în studiul obiectelor sensibile și a reprezentărilor polemice. Corelate cu scopul și obiectivele indicate în introducerea lucrării, prezentăm în cele ce urmează rezultatele științifice care au determinat dezvoltarea acestei direcţii ştiinţifice (v. R1, R2, R3, R4, R5, R6, R7).

R1 – **evoluții și tendințe curente în studiile din domeniul RS**

Au fost identificate evoluții și tendințe curente în studiul RS, fapt ce a permis clarificarea unor direcții de cercetare care suscită dezbateri la etapa actuală, în vederea concretizării cadrului tematic ce necesită explorări extensive în domeniu, atât pentru prezenta cercetare („implicațiile obiectelor sensibile și a reprezentărilor polemice asupra relațiilor intergrupuri"), cât și pentru studii ulterioare realizate de cercetătorii interesați (*v.* **O1, cap. 1,** Cojocaru, 2016b, 2018, 2022a, 2022c ș.a.).

R2 – principii teoretice și metodologice în studiul RS

Au fost clarificate principii teoretice și metodologice în studiul RS, fapt ce a permis elaborarea unui model teoretico-reflexiv care ilustrează cum sunt relaționate obiectele sensibile și reprezentările polemice într-un context intergrupuri marcat de divergențe și opoziții sociale, în vederea aplicării acestui model în studiul RS generate de dinamici relaționale conflictuale (*v.* **O2, cap. 2,** Cojocaru, 2010a, 2015, 2018, 2021a ș.a.).

R3 – caracteristici ale obiectelor sensibile, dileme normativ-etice și implicații afectiv-cognitive în studiul obiectelor sensibile

Au fost concretizate caracteristici ale obiectelor sensibile, dileme normativ-etice și implicații afectiv-cognitive în studiul acestora, fapt ce a permis identificarea unor efecte pe care le poate produce cercetătorul asupra producțiilor discursive ale subiecților, în vedreea conștientizării implicațiilor afective ale interacțiunii și a dilemelor etice care apar pe parcursul studiului (*v.* **O3, cap. 3,** Cojocaru, 2011b, 2012a, 2014, 2015, 2016b, 2017, 2018, 2021b, 2022b, 2022e ș.a.).

R4 – etape în evoluția studiilor despre reprezentărilor polemice, caracteristici ale reprezentărilor polemice

Au fost elaborate sinteze metanalitice privind conceptul de „reprezentare polemică" din momentul apariției (1988) și până în prezent, fapt ce ne-a permis să identificăm etape în evoluția studiilor despre acest tip de reprezentare, caracteristici și tematici specifice ale acestor reprezentări, în vederea clarificării unor potențiale direcții de studiu pentru viitor (*v.* **O4, cap. 4,** Cojocaru, 2018, 2022a, 2022c ș.a.).

R5 – procesul de elaborare a reprezentărilor polemice în funcție de obiectele sensibile

Prin intermediul unor studii de caz, au fost analizate diverse evenimente din istoria recentă a RM care se prezintă ca niște subiecte controversate, fapt ce a permis clarificarea implicațiilor pe care le produc obiectele sensibile în emergența reprezentărilor polemice (*v.* **O5, cap. 5-7,** Cojocaru, 2016b, 2017, 2018, 2022b ș.a.).

R6 – procesul de elaborare a reprezentărilor polemice în funcție de context, practici sociale și dinamici ale relațiilor intergrupuri

Totodată, analiza acestor studii de caz a permis identificareea implicațiilor pe care le are contextul, practicile sociale și dinamicile relațiilor intergrupuri, în vederea clarificării procesului de elaborare a reprezentărilor

polemice (*v.* **O6, cap. 5-7;** Cojocaru, 2009, 2010b, 2011a, 2012a, 2012b, 2013, 2018, 2020a, 2020c, 2022d, Cojocaru și Zara, 2022a ș.a.).

R7 – supoziții privind potențiale traiectorii psihosociale în evoluția reprezentărilor polemice

Analiza studiilor de caz ne-a permis să admtem și potențiale traiectorii psihosociale în evoluția și dinamica acestor reprezentări (*v.* **O7, cap. 5-7;** Cojocaru, 2018, 2022a, 2022c ș.a.).

***Contribuții personale*: valoarea teoretică a lucrării.** În primul rând, în această lucrare au fost identificate tendințele actuale în studiul RS și principalele direcții de cercetare care necesită explorări extensive, find analizată clasificarea RS, dar și dezbaterile teoretice legate de această clasificare. În al doilea rând, ne-am propus să oferim anumite conceptualizări pentru obiectele sensibile și reprezentările polemice, inclusiv să evidențiem particularități specifice în studiul acestora. Astfel, au fost analizate caracteristici și note definitorii ale obiectelor sensibile, dileme normativ-etice și implicații cognitiv-afective în abordarea acestora. Analiza studiilor despre reprezentările polemice (1988-2022) a permis elaborarea unor sinteze metaanalitice, fiind conturate evoluții și problematici recente în studiul reprezentărilor polemice, inclusiv caracteristici ale acestora. Reieșind din aceste analize, au fost sugerate și traiectorii pe care le comportă acest tip de reprezentare la nivel societal și intergrupuri și direcții ulterioare de studiu.

Contribuții personale:* valoarea metodologică a lucrării.** În lucrare sunt prezentate note preliminare în demararea unui studiu care vizează RS, în special a RS care se prezintă ca niște reprezentări polemice, conturând într-un model aserțiuni preliminare, direcții de cercetare și principii metodologice care concretizează în fond încercarea de a răspunde la o serie de întrebări: ***cum se articulează RS într-un cadru reflexiv care demarează procesul investigațional; ***cum*** se modelează RS ca *proces* și ca *produs* într-un context social intergrupuri dat și ***cum*** să desfășurăm procesul investigațional în vederea decodificării interacțiunilor emergente în dinamica acestei reprezentări.

***Contribuții personale:* valoarea aplicativă a lucrării.** Lucrarea se adresează în primul rând *comunității academice* (studenți, cadre didactice, cercetători), prezentând (1) un studiu complex privind geneza reprezentărilor polemice și implicațiile pe care le comportă obiectele sensibile în dinamica și evoluția acestora, totodată, (2) conținând și aspecte legate de specificul cercetării sensibile și rolul cercetătorului în asigurarea autenticității producțiilor discursive ale subiecților în cadrul unor asemenea cercetări. Considerăm că, (3) modelul teoretico-reflexiv, propus de noi în lucrare, poate fi utilizat drept cadru de analiză a unei RS la debutul cercetării acesteia. Respectiv, ne exprimăm încrederea că lucrarea va prezenta interes și pentru *practicieni* (consilieri, factori de decizie, psihologi) pentru a înțelege mai bine cum funcționează dinamicile relaționale intergrupuri în ceea ce privește atitudinile și comportamentul pe care îl adoptă grupurile în situații de conflict și controverse sociale. Pentru *publicul larg*, interesat de problematica relațiilor intergrupuri, oferim

diverse ilustrări empirice cu referire la această tematică (în baza studiilor realizate în diverse țări sau a celor realizate de autoarea lucrării).

Impactul rezultatelor asupra dezvoltării științei, economiei și educației

În lucrare sunt analizate tendințe actuale în studiul RS, fiind identificate principalele direcții de cercetare care necesită explorări extensive. Dedicăm o atenție specială clasificării RS propusă de S. Moscovici (1988), fiind examinate și dezbaterile teoretice legate de această clasificare. Totodată, propunem și un studiu metaanalitic privind evoluția cercetărilor (1988-2022) cu referire la unul din tipurile prezentate în aceeastă clasificare – ***reprezentările polemice***, analizând problematici recente în studiul reprezentărilor polemice și traiectoriile pe care le comportă acest tip de RS la nivel social și intergrupuri. În acest sens, vrem să credem că această analiză contribuie la o mai bună înțelegere a conceptului de *„reprezentare polemică”*, oferind un suport pentru studii ulterioare.

În lucrare, mai analizăm și conceptul de ***obiect sensibil***, evidențiind caracteristici și note definitorii. Examinând diverse „istorii ale cercetărilor”, reflecţii asupra parcursului investigaţional, a fost sugerat teoretic şi dovedit empiric faptul că OR prezintă nişte caracteristici distincte în funcție de tipul acestora. Prin urmare, vrem să subliniem că investigarea unei RS trebuie să înceapă nu doar prin analiza specificului obiectului de reprezentare, ci și a tipului acestuia, inclusiv a aspectelor distinctive pe care le comportă comunicarea cu referire la obiectul social în contextul unor dinamici intergrupuri (pentru o mai bună înțelegere a felului în care se produce emergența și articularea unei RS în diverse contexte și interacțiuni sociale). A fost sugerată și o ***clasificare a obiectelor sociale de reprezentare***, pe care o considerăm utilă în fundamentarea cadrului reflexiv care demarează procesul investigațional.

La fel, venim cu anumite contribuții privind ***conceptualizarea teoretică a interrelației*** – ***obiecte sensibile și reprezentări polemice***. Pentru ilustrare, au fost analizate anumite evenimente din istoria recentă a RM, care se prezintă ca niște subiecte controversate, generând dinamici sociale și discursuri polarizate și care pot fi abordate ca niște obiecte sensibile, evidențiindu-se, totodată, modul în care se modelează reprezentările polemice în funcție de aceste obiecte de reprezentare. La fel, am încercat să elucidăm și traseul pe care îl urmează reprezentările polemice. În acest fel, ne-am dorit să aducem contribuții la rafinamentul analizei teoretice cu privire la problematica OR, în general, şi cu referire la conceptele de *obiecte sensibile* şi *reprezentare polemică*, în mod particular.

Limite/ probleme rămase nerezolvate (în prezenta lucrare)

1. Obiecte sensibile. Deși nu am insistat foarte mult asupra acestui aspect, o constatare care reiese din analizele realizate de noi și care necesită studii ulterioare este diferența între „obiectele de reprezentare sensibile” (care sunt sau devin „sensibile” în cadrul interacțiunilor sociale, în sens că includ conținuturi non-exprimabile și prin acestea creează tensiuni intergrupuri) și „obiectele sensibile de reprezentare” (care sunt sau devin sensibile în procesul de elaborare reprezentațională,

în sens că tensiunile intergrupuri din trecut și care sunt persistente și în prezent fac dificilă crearea unor RS despre aceste obiecte sociale, deoarece, deși sunt importante pentru un anumit grup, ele pot fi trecute „sub tăcere” pentru descendenții acelui grup).

2. Reprezentări polemice. Cu referire la clasificarea RS propusă de S. Moscovici, una dintre problemele care nu a fost elucidată până în prezent este: putem oare vorbi despre reprezentări polemice, ca despre o categorie separată, autonomă, sau este vorba de o tranziție a aceleiași reprezentări în timp, de la o reprezentare polemică la una cu statut hegemonic. În acest sens, considerăm că ambele versiuni sunt posibile, sugerând în acest sens două premise de investigare: 1) reprezentările polemice pot exista un timp relativ îndelungat, având un statut autonom într-un cadru social, fie că sunt exprimate deschis, fie că sunt tabuizate și 2) reprezentările polemice pot atinge pe parcurs o poziție dominantă, în funcție de capacitatea grupului de afirmare, de negociere și de persistență în timp (în acest context sunt relevante și postulatele teoriei minorităților active). Astfel, credem că studiile ulterioare ar trebui să analizeze în profunzime *cum* și *în ce* condiții sociale sau politice se produce transformarea unei reprezentări din una polemică în una hegemonică, respectiv, ce se întâmplă cu reprezentările polemice care nu ating un statut hegemonic la nivel societal și cum sunt negociate aceste reprezentăti la nivel societal și intergrupal. Cu referire la analiza prezentată în capitolul 4, trebuie să recunoaștem că am utilizat preponderent doar articole publicate în limbile română și engleză. Credem că această analiză ar permite valorificări esențiale în ceea ce privește dezvoltarea conceptului de reprezentare polemică, dacă ar fi incluse și articole publicate în alte limbi, de exemplu, în franceză, spaniolă sau portugheză.

Recomandări privind potențiale direcţii pentru cercetări ulterioare. Propunem câteva direcții de cercetare: a) studiul reprezentărilor polemice din perspectivă sociogenetică; b) studiul reprezentăriilor polemice din perspectivă transversală și longitudinală; c) studiul impactului societal al reprezentărilor polemice; d) studiul RS privind credibilitatea și rolul atribuit cunoașterii științifice la etapa actuală și e) cum se dezvoltă reprezentările polemice în contexte opoziționale.

Recomandări pentru utilizarea rezultatelor. De ce este important să studiem RS și, în mod particular, de ce este esențial să investigăm reprezentările polemice? În primul rând, datorită influențelor și impactului societal pe care îl exercită asupra dinamicilor relaționale. Respectiv, pentru a înțelege acțiunile diferitor grupuri sociale, trebuie mai întâi să cunoaștem și să înțelegem RS care le ghidează aceste acțiuni. Totodată, reprezentările polemice sunt un instrument de acțiune în câmpul dezbaterilor sociopolitice și electorale. Dacă nu în scop imediat de intervenție, ne referim aici la intervențiile psihologice, atunci în cazul unor programe de intervenție psihosocială sau campanii sociale de durată (organizate, sistematice, cu scop de schimbare), RS sunt ideile esențiale sau „ideile-forță” pe care se pot sprijini asemenea proiecte de schimbare socială sau organizațională.

Referințe bibliografice

1. AGABRIAN, M. (2004). *Cercetarea calitativă a socialului.* Iaşi: Institutul European. ISBN: 973-611-284-5.
2. BATEL, S. and CASTRO, P. (2018). Reopening the dialogue between the theory of social representations and discursive psychology for examining the construction and transformation of meaning in discourse and communication. In: *British Journal of Social Psychology*, vol. 57, no. 4, pp. 732-753. ISSN: 2044-8309.
3. BOLBOCEANU, A. (2019). Reprezentarea socială a învățării pe parcursul vieții. În: *Materialele conferinței „Cadrul didactic – promotor al politicilor educaționale".* Chișinău: IȘE, pp. 201-206. ISBN: 978-9975-48-156-4.
4. BRICEAG, S. (coord.). (2017). *Familia în spațiul reprezentărilor sociale: definiții, concepții reflecții.* Bălți: Editura USARB. ISBN: 978-9975-50-189-7.
5. BUCUN, N. și CERLAT, R. (2020). Transformarea reprezentărilor sociale a învățării pe tot parcursul vieții în mediul educațional. În: *Univers Pedagogic*, nr. 1(65), pp. 87-94. ISSN: 1811-5470.
6. CASTRO, P.; UZELGUN, M.A. and BERTOLDO, R. (2017). Climate change activism between weak and strong environmentalism: Advocating social change with moderate argumentation strategies? In: C. HOWARTH and E. ANDREOULI (Eds.). *The social psychology of everyday Politics.* Londra: Routledge. ISBN: 978-113-881-445-5.
7. CAZACU, D. (2018). *Reprezentarea socială a familiei în societatea contemporană a Republicii Moldova.* Teză de doctorat (coord. șt. dr. hab. prof. univ. A. Bolboceanu). Chișinău: Institutul de Științe ale Educației. C.Z.U. 316-353.2(478)(043.03).
8. COJOCARU, N. (2006a). *Reprezentarea socială a mişcărilor social-politice de protest.* Teză de doctorat (coord. șt., dr. prof. univ. A. Neculau). Iaşi: Universitatea „Al. I. Cuza".
9. DESCHAMPS, J.-CL. și GUIMELLI, C. (2005). Reprezentări sociale ale ţiganilor în Franţa. În: L. IACOB şi D. SALĂVĂSTRU (coord.). *Psihologia socială şi Noua Europă* (pp. 162-175). Iaşi: Polirom. ISBN: 973-681-443-2.
10. DUBEY, S.; BISWAS, P.; GHOSH, R.; CHATTEJEE, S.; DUBEY, M.J.; CHATTERJEE, S; LAHIRI, D. and LAVIE, C.J. (2020). Psychosocial impact of COVID-19. In: *Diabetes and Metabolic Syndrome. Clinical Research and Reviews,* vol. 14, pp. 779-788. ISSN: 1871-4021.
11. ECKER, U., BUTTLER, L., COOK, J., HURLSTONE, M., KURZ, T. and LEWANDOWSKY, S. (2020). Using the COVID-19 Economic Crisis to Frame Climate Change as a Secondary Issue Reduces Mitigation Support. In: *Journal of Environmental Psychology,* vol. 70, published online. ISSN: 0272-4944.
12. FLICK, U.; FOSTER, J. and CAILLAUD, S. (2015). Reaserchimg social representations. In: SAMMUT, G.; ANDREOLI, E. GASKELL, G. and J. VALISINER (Eds.). *The Cambridge Handbook of Social Representations* (pp. 64-80). Cambrdge: Cambridge University Press. ISBN: 978-110-732-365-0.
13. GIBSON, E. (2015). From representations to representing: on social representations and discoursve-rethorical psychology. In: G. SAMMUT; E. ANDREOLI, G. GASKELL and J. VALSINER (Eds.). *The Cambridge Handbook of Social Representations* (pp. 210-223). Cambridge University Press, Cambridge. ISBN: 978-110-732-365-0.
14. HERTZLICH, C. (1973). *Health and Illness. A Social Psychoogical Analysis.* London: Academic Press. ISBN: 978-0123441508.
15. HOWARTH, C. (2006). A social representation is not a quiet thing: exploring the critical potential of social representation theory. In: *British Journal of Social Psychology,* vol. 45, pp. 65-86. ISSN: 2044-8309.
16. HOWARTH, C.; ANDREOULI, E. and SHOSE, K. (2014). Social representations and the politics of participation. In: P. NESBITT-LARKING *et al.* (Eds.). *The Palgrave handbook of Global Political Psychology* (pp. 19-38). Houndmills: Palgrave. ISBN: 978-1-349-67104-5.
17. JETTEN, J.; REICHER, S.D.; HASLAM, A.S. and CRUWIS, T. (2020) (Eds.). *Toghether Apart. The Psychology of COVID-19.* London: Sage Publications. ISBN: 978-152-975-209-0.
18. JODELET, D. (1989/1991). *Madness and social representations*. Hemel Hempstead: Harvester/ Wheatsheaf. ISBN: 0-520-07490-3.
19. JODELET, D. (2022). Agnotology: a new field for the study of social representations. In: *Papers on Social Representations,* vol. 31, no. 1, pp. 6.1-6.5. ISSN: 1021-5573.

20. KALAMPALIKIS, N. and APOSTOLIDIS, T. (2021). Challenges for social representations theory: the socio-genetic perspective. In: S. PAPASTAMOU (Ed.). *Moscovici's work. Legacy and perspective.* Montpellier: Éditions de la Méditerranée. ISBN: 978-2813004314.

21. LITTON, I. and POTTER, J. (1985). Social representations in the ordinary explanation of a "riot". In: *European Journal of Social Psychology*, vol. 15, pp. 371-388. ISSN: 1099-0992.

22. LIU, J. and HILTON, D. (2005). How the past weighs on the present: Social representations of history and their role in identity politics. In: *British Journal of Social Psychology*, no. 44, pp. 537-556. ISSN: 2044- 8309.

23. MARKOVÁ, I. (2011). Epistemology of social representations. In: *Psihologie socială. Buletinul laboratorului „Psihologia câmpului social",* vol. 27, no. 1, pp. 94-102. ISSN: ISSN: 1454-5667.

24. MARKOVÁ, I. [2003](2004). *Dialogistica şi reprezentările sociale* (trad. eng. de M. Tarpalaru, argument de A. Neculau). Iaşi: Polirom. ISBN: 973-681-515-3.

25. MOLONEY, G.; GAMBLE, M., HAYMAN, J. and SMITH, G. (2015). Without anchor: themata and blood donation. In: *Papers on Social Representations,* vol. 24, no. 2, pp. 2.1-2.21. ISSN: 1021-5573.

26. MOSCOVICI, S. (1988). Notes towards a descriptions of social representations. In: *European Journal of Social Psychology,* vol. 18, pp. 211-250. ISSN: 1099-0992.

27. NECULAU, A. (2004b). Manipularea contextului și controlul reprezentărilor sociale. În: A NECULAU (coord.). *Viața cotidiană în comunism* (pp. 35-46). Iași: Polirom. ISBN: 973-681-766-0.

28. NECULAU, A. şi ERNST, A. (2011). Prefaţă. În: S. MOSCOVICI. *Influenţă socială şi schimbare socială* (pp. 9-15). Iaşi: Polirom. ISBN: 978-973-461-956-6.

29. NEGURĂ, I. (2004). Reprezentarea socială a puterii la studenții moldoveni. În: N. BANUH (coord.). *Probleme ale științelor socioumane și modernizării învățământului* (pp. 46-51). Chișinău: Ed. UPSC „I. Creangă". ISSN: 978-9975-46-239-6.

30. NEGURĂ, I.; CURELARU, M. și CRISTEA, M. (2011). Relația dintre contextul social și reprezentările sociale ale Uniunii Europene din Republica Moldova și România. În: *Psihologie, psihopedagogie specială și asistență socială,* nr. 22, pp. 79-86. ISSN: 1857-4432.

31. NEGURĂ, L. (1996). Reprezentarea socială a patriei (studiul unui caz de modificare a reprezentării sociale). În: A. NECULAU și G. FERREOL (coord.). *Minoritari, marginali, excluşi.* Iași: Polirom. ISSN: 973-9248-47-0.

32. POP, A. (2012). On the notion of polemic social representations – theoretical developments and empirical contributions. In: *Societal and Political Psychology Review*, vol. 3, no. 2, pp. 109-124. ISSN: 2068-6315.

33. SAMMUT, G., ANDREOLI, E., GASKELL, G. and VALSINER, J. (2015b). *Social representations: a revolutionary paradigm?* În: G. SAMMUT; E. ANDREOLI; G. GASKELL AND J. VALSINER (eds.). *The Cambridge Handbook of Social Representations* (pp. 3-11), Cambridge University Press, Cambridge. ISBN: 978-110-732-365-0.

34. SÂRBU-POPESCU, M. (2016). *Reprezentarea socială a muncii la cadrele didactice din învățământul primar.* Teză de doctorat (coord. șt. dr. conf. univ., I. Negură). Chișinău: Universitatea Pedagogică de Stat „I. Creangă". C.Z.U. 37.015.3 (043.3).

35. STAERKLÉ, C.; CLEMENCÉ, A. and SPINI, D. (2011). Social representations: a normative and dinamic approach. In: *Political Psychology*, vol. 32, no. 5, pp. 759-768. ISSN: 1467-9221.Bermúdez și Juárez-Romero, 2019),

36. ȘLEAHTIȚCHI, M. (1995). *Universul reprezentărilor sociale. Studiu teoretic.* Chișinău: Știința. ISBN: 5-376-01996-9.

37. ȘLEAHTIȚCHI, M. (2018). *Panopticum. Tehnici speciale de pătrundere în adâncul reprezentărilor sociale.* Iași: Editura Junimea. ISBN: 978-973-372-168-0.

38. ȘLEAHTIȚCHI, M. (2019). *Liderii în dinamica reprezentării sociale: fundamente epistemologice și paradigme experimentale.* Referatul tezei de doctor habilitat (cons. șt., dr. hab. I. Racu). Chișinău: Universitatea Pedagogică de Stat „I. Creangă". C.Z.U.: 316.61(043.2).

39. TILEAGA, C. (2009). The social organization of representation of history: the textual accomplishment of coming of terms with the past. In: *British Journal of Social Psychology*, no. 8, pp. 337-355. ISSN: 2044-8309.

40. WAGONER, B. (2015). Collective remembering as a process of social representation. In: G. SAMMUT; E. ANDREOLI; G. GASKELL and J. VALSINER (Eds.). *The Cambridge Handbook of Social Representations* (pp. 143-162). Cambridge: Cambridge University Press. ISBN: 978-110-732-365-0.

41. WOLTER, R. P. [2009](2010). Obiecte cu valenţă afectivă puternică: noţiunea de *nexus*. În: M.-L. ROUQUETTE (coord.). *Gândirea socială. Perspective fundamentale şi cercetări aplicate* (pp. 51-86). Iaşi: Polirom. ISBN: 978-973-461-645-1.

42. ДОНЦОВ А.И., ЕМЕЛЬЯНОВА Т.П. (1984). *Концепция социальных представлений в современной французской психологии*. В: *Вопросы психологии,* нр. 1. стр. 147-157. ISSN: 0042-8841 (print).

Lista publicațiilor autorului la tema tezei

(2007-2022, după susținerea tezei de doctor)

Monografii
editate în Republica Moldova (autor) – 1

1. COJOCARU, N. (2018). *Obiecte sensibile, reprezentări polemice și relații intergrupuri. Conceptualizări teoretico-metodologice și ilustrări empirice*. Chișinău: „Primex-Com", 158 p. (11.0 c.a). ISBN 978-9975-3281-2-8.
   Recenzii (referințe online): https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/116346
   https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/109320

Capitole în monografii
editate în străinătate (coautor) – 3

2. COJOCARU, N. (2011). Gestaţia sociopsihologică a unui protest durabil: referenţiale şi discursuri paralele. În: A. NECULAU și J. BARUS-MISHEL (coord.). *Psihosociologia crizei* (pp. 338-363/ 1.6 c.a.). București: Editura Trei, 364 p. ISBN 978-973-707-454-6.

3. COJOCARU, N. (2010). Travaliul dureros al restructurării. Mărturiile unei generaţii sechestrate. În: A. NECULAU și A. SIROTA (coord.). *Indivizi şi societăţi sechestrate* (pp. 231-263/ 2.0 c.a.). Iasi: Editura Universității „A.I.Cuza", 296 p. ISBN 978-973-703-535-6.

4. COJOCARU, N. (2008). Proteste colective şi contestaţii politice. În: A. DORNA şi L. BETEA (coord.). *Psihologia politică: o disciplină societală* (pp. 436-462/ 1.3 c.a.). Bucureşti: Editura „Curtea Veche", 462 p. ISBN 978-973-669-590-2.

Capitole în monografii
editate în Republica Moldova (coautor) – 1

5. COJOCARU, N. și RĂILEANU, M. (2020). Reprezentări privind activitatea psihologului și a serviciilor de intervenție psihosocială în organizații. În: N. COJOCARU *et al. Interferențe dintre viața profesională și cea privată: aspecte interculturale, experiențe locale și strategii de intervenție* (ediția a II-a, rev. și adăugită, pp. 7-17). Chișinău: CEP USM, 397 p. ISBN 978-9975-3128-6-8.

Articole în reviste din străinătate – 5

6. COJOCARU, N. (2022). Repere privind psihologia socială a culpabilizării și reconcilierii intergrupuri. În: *Psihologie socială,* nr. 50 (decembrie), pp. 89-100. 0.6 c.a., ISSN: 1454-5667.

7. COJOCARU, N. (2012). Ego-Alter in the relationship with sensitive object of representation: the case of 1989's collective protests from Moldova. In: *Societal and Political Psychology International Review*, vol. 3, no.1, pp. 174-181, 0.7 c.a. ISSN 2068-6315.

8. COJOCARU, O.; COJOCARU, N. (2012). Reprezentarea vinei şi ipostazierea *Celuilalt* în reconstituirile narative ale etnicilor germani deportaţi în URSS. În: *Societal and Political Psychology International Review*, vol. 3, nr. 2, pp. 61-68, 0.7 c.a/0.35 c.a. ISSN 2068-6315.

9. COJOCARU, N. (2009). The Return of the Repressed: The Rise and the Decline of the Collective Protest". In: *Transitions „Mouvements sociaux et représentation politique en europe centrale et orientale"* (publicație bianuală editată de Sociology Institute, Free University din Bruxelles și European Institute al Universității din Geneva), vol. 49, no. 1, pp. 133-147, 1.4 c.a. ISSN 0779-3812.

10. COJOCARU, N. (2007). Proteste colective şi contestaţii politice. În: *Societate și Politică* (publicație editată de Universitatea „V. Goldiș", Arad), vol. 1, nr. 2, pp. 68-81, 1.3 c.a. ISSN 1843-1348 (print)/ 2067-7812 (online). Disponibil online: https://socpol.uvvg.ro/vol-1-no-2/

Articole în reviste naționale (categoria B) – 10

11. COJOCARU, N.; GUȚU, O. (2022). Reprezentări sociale, practici profesionale şi schimbări organizaționale *(conexiuni în cadrul schimbărilor din instituțiile educaționale)*. În: *Univers Pedagogic*, nr. 4, pp. 86-90, 0.5 c.a. ISSN (print) 1811-5740.

12. COJOCARU, N. (2022). Redescoperirea unui concept: reprezentările sociale polemice *(câteva sinteze teoretice: 1988-2008)*. În: *Studia Universitatis Moldaviae*, nr. 9(159), pp. 121-128, 0.8 c.a. ISSN (print) 1857-2103, ISSN (online) 2345-1025.

13. COJOCARU, N. (2020). Practici sociale și implicații ale reprezentării „celuilalt" în construcția reprezentării sociale a pandemiei COVID-19. În: *Studia Universitatis Moldaviae*, nr. 11, pp. 50-58, 0.8 c.a. ISSN (print) 1857-2103; ISSN (online) 2345-1025.

14. COJOCARU, N. (2020). The rise of a polemic representation in the context of *Glasnost* reform. În: *Studia Universitatis Moldaviae,* nr. 11, pp. 3-12, 1.4 c.a. ISSN (print) 1857-2103; ISSN (online) 2345-1025.

15. COJOCARU, N. (2016). Psihologia protestelor colective: aspecte introductive. În: *Psihologie, psihopedagogie și asistență socială,* nr. 4(45), pp. 3-18, 1.26 c.a. e-ISSN 1857-4432, p-ISSN 1857-0224.

16. EMILIANI, F.; PALARETI, L.; COJOCARU, N.; CASSIS, F. și IORIO, A. (2015). Reprezentarea socială a hemofiliei. O abordare narativă. În: *Psihologie, psihopedagogie și asistență socială,* nr. 3(40), pp. 93-108, 1.5 c.a. /0.3 c.a. e-ISSN 1857-4432, p-ISSN 1857-0224.

17. MÎRLEANU, A.; IURCU, A.; COJOCARU, N. (2013). Reprezentarea socială a profesiei de psiholog: de la intervenţii „clasice" la intervenţii organizaţionale. În: *Studia Universitatis Moldaviae,* Chişinău, nr.9 (59), pp. 117-126, 1.2 c.a./0.4 c.a. ISSN 2345-1025.

18. MIRON, V.; COJOCARU, N. (2012). A vorbi despre divorţ: aspecte sensibile, implicaţii emoţionale şi parcursuri existenţiale. În: *Studia Universitatis Moldaviae.* Chişinău, nr. 5 (55), pp. 106-110, 0.6 c.a./0.3 c.a. ISSN 2345-1025.

19. COJOCARU, N. (2010). Psihologia maselor: de la Gustave le Bon la Serge Moscovici. În: *Studia Universitatis Moldaviae,* Chişinău, nr. 5 (35), pp. 203-206/ 0.5 c.a. ISSN 2345-1025.

20. COJOCARU, N. (2008). O istorie recentă povestită: discurs şi reprezentare despre 1989. În: *Studia Universitatis Moldaviae*, Chişinău, nr. 5 (15), pp. 155-158/ 0.4 c.a. ISSN 2345-1025.

Comunicări la conferințe științifice (publicate) **– 18**

Internaționale (peste hotare) – 6

21. COJOCARU, N. (2022). Some theoretical reflections and findings concerning sensitive objects of representations. *Proceedings of the X International Seminar "Political and Economic Self-Constitution (PESC): Education for Digital Citizenship in Post-Pandemic Times"* (Jakarta, Indonesia, 21 octombrie, 2022, online), pp. 9-12 (0.4 c.a.). ISBN: 978-85-8328-141-2

22. COJOCARU, N.; ZARA, A. (2021). Narratives about COVID-19: the experience of the disease and the representational dynamics. *Proceedings of the IX International Seminar "Political and Economic Self-Constitution: Education for Digital Citizenship in Post-Pandemic Times"* (Federal University of Santa Catarina, Brazilia, 29 octombrie, 2021, online), pp. 15-19 (0.4 c.a.). ISBN 978-65-994142-8-2.

23. COJOCARU, N. (2019). Intergroup polarization and polemic representations in the context of adopting the language law in Moldova. In: I. Bondarevskaya, A. De Carlo (Eds.). *Proceedings of the VII International Scientific and Practical Seminar "Political and Economic Self-Constitution: Citisenship Identity and Education* (Padua, Italy, June 10th, 2019). Padua: TPM Edizioni, pp. 79-84 (0.4 c.a.). ISBN 978-88-97598-19-0.

24. COJOCARU, N. (2017). The implications of sensitive objects and intergroup dynamics in the genesis of the polemic representations. In: I. Bondarevskaya, D. Karakatsani (Eds.). *Proceedings of the V International Scientific and Practical Seminar "Political and Economic Self-Constitution: Citisenship Identity and Education"* (Corinth, Greece, May 26th, 2017), Kyiv: "Advance", 2017, pp. 88-92 (0.4 c.a.). ISBN 978-617-7250-95-0.

25. EMILIANI, F.; COJOCARU, N.; PALARETI, L,; CASSIS, Fr. şi IORIO, A. (2012). The process of construction and re-construction of social representation of hemofilia: sensitive issues and affective-cognitive implications. In: *Proceedings of the International Conference „Integration potential of modern psychology and directions of its development"* (Zaporojie, Ucraina, 10-12 octombrie 2012), Zaporojie: ZNU, pp. 21-25 (0.4 c.a./0,08 c.a.). ISBN 978-966-599-388-9

26. COJOCARU, N. (2012). About a sensitive object of representation: a 1989's collective protests from Moldova. În: *Proceedings of the International Conference „Integration potential of modern psychology and directions of its development"* (Zaporojie, Ucraina, 10-12 octombrie 2012), Zaporojie: ZNU, pp. 26-30 (0.4 c.a.). ISBN 978-966-599-388-9

Internaționale (Republica Moldova) – 2

27. COJOCARU, N. (2022). Clasificarea reprezentărilor sociale: cateva reflecții și dezbateri teoretice. *Conferința internațională de psihologie aplicată „Actualități și perspective în cercetarea psihologică"*, ed. a II-a (Chișinău, 29-30 noiembrie 2022). Chișinău: CEP USM, pp. 37-45 (0.6 c.a.) ISBN 978-9975-159-99-9.

28. COJOCARU, N. (2016). Implicații ale obiectelor sensibile în geneza reprezentărilor polemice. În: *Materialele conferinței științifice „Învățământul superior: valențe și oportunități educaționale de cercetare și transfer*

inovațional" (Chișinău, 28-29 septembrie, 2016). Chișinău: CEP USM, pp. 326-330 (0.6 c.a.). ISBN 978-9975-71-826-4.

Naționale (cu participare internațională) – 9

29. COJOCARU, N. (2022). Despre un tip specific de obiecte de reprezentare (câteva reflecții privind obiectele sociale sensibile). În: *Materialele conferinței științifice „Integrare prin cercetare și inovare"* (Chișinău, 10-11 noiembrie, 2022), vol. I (științe sociale), Chișinău: CEP USM, 2022, pp. 9-11 (0.3 c.a.). ISBN 978-9975-62-471-8.
30. COJOCARU, N. (2021). Preocupări privind schimbările climatice și problemele de mediu în contextul pandemiei: aspecte psihosociale. În: *Materialele conferinței internaționale „Psihologia aplicativă în fața provocărilor societale"* (Chișinău, 03 decembrie 2021). Chișinău: CEP USM, 2021, pp. 21-27 (0.5 c.a.). ISBN 978-9975-159-01-2.
31. COJOCARU, N.; ZARA, A. (2021). Narațiuni despre COVID-19: experiența bolii, schimbări valorice și dinamici reprezentaționale. În: *Materialele conferinței științifice „Integrare prin cercetare și inovare"* (Chișinău, 10-11 noiembrie, 2021), vol. I (științe sociale), Chișinău: CEP USM, 2021, pp. 16-18 (0.3 c.a.). ISBN 978-9975-152-48-8. ISBN 978-9975-158-55-8.
32. COJOCARU, N. (2020). Note despre o reprezentare polemică în germene: reprezentarea pandemiei COVID-19. În: *Materialele conferinței științifice „Integrare prin cercetare și inovare"* (Chișinău, 10-11 noiembrie, 2020), vol. I (științe sociale), Chișinău: CEP USM, 2020, pp. 10-13 (0.3 c.a.). ISBN 978-9975-152-53-2. ISBN 978-9975-152-54-9.
33. COJOCARU, N. (2015). Semnificația absențelor în conținuturile reprezentaționale: problema „autenticității" producțiilor discursive. În: *Materialele conferinței științifice „Integrare prin cercetare și inovare"* (Chișinău, 10-11 noiembrie, 2015), Chișinău: CEP USM, pp. 131-134 (0.3 c.a.). ISBN: 978-9975-71-704-4.
34. COJOCARU, N. (2014). Obiecte sensibile de reprezentare: ilustrări empirice și premise pentru conceptualizare. În: *Materialele conferinței științifice „Integrare prin cercetare și inovare"* (Chișinău, 10-11 noiembrie, 2014), Chișinău: CEP USM, pp. 118-120 (0.3 c.a.). ISBN: 978-9975-71-668-5.
35. COJOCARU, N. (2013). Culpabilitate colectivă vs recunoaștere socială. Reprezentări și implicaţii psihosociale la nivelul relaţiilor intergrupuri. În: *Materialele conferinței științifice „Integrare prin cercetare și inovare"* (Chișinău, 26-28 septembrie, 2013), Chișinău: CEP USM, pp. 137-140 (0.3 c.a.). ISBN: 978-9975-71-415-0.
36. EMILIANI, Fr.; COJOCARU, N.; PALARETI, L.; CASSIS, Fr. și IORIO, Al. (2012). Affective cognitive and affective non-cognitive social objects: a case study of social representation of heamophilia from the HERO project. În: *Materialele conferinței științifice „Interferențe academice – integrare prin cercetare și inovare"* (Chișinău, 25-26 septembrie, 2012), Chișinău: CEP USM, pp. 137-140 (0.3 c.a.). ISBN: 978-9975-71-268-2.
37. COJOCARU, N. (2011). Obiecte de reprezentare *sensibile*: confluențe dificile, dileme etice și implicaţii afectiv-cognitive. În: *Materialele conferinței științifice dedicată jubileului de 65 de ani ai USM* (Chișinău, 21-22 septembrie, 2011), Chișinău: CEP USM, pp. 130-132 (0.3 c.a.). ISBN: 978-9975-71-151-7.

Naționale – 1

38. COJOCARU, N. (2021). „Implicații ale relației *Ego-Alter* în cadrul cercetărillor sensibile: riscuri și dileme etice", în Materialele Conferinței Științifice Naționale „Cercetarea în psihologie și științe ale educației: provocări, perspective" *in memoriam* prof. N. Bucun), IȘE, 16 septembrie 2021. Chișinău: „Print-Caro" SRL, pp. 232-238 (0.5 c.a.). ISBN 978-9975-56-934-7.

Manuale universitare (autor) – 2

39. COJOCARU, N. (2012). *Psihologia influenţei sociale.* Chișinău: CEP USM, 8.9 c.a., 114 p. ISBN 978-9975-71-287-3.
40. COJOCARU, N. (2010). *Cercetare calitativă*. Chișinău: CEP USM, 10.0 c.a., 175 p. ISBN 978-9975-71-050-3.

Alte lucrări
rapoarte de cercetare (publicate online) – 1

41. COJOCARU, N.; COJOCARU, O. (2016). Making it through: pioneer migration pathways of Moldovans in Italy. ERSTE Foundation Vienna: Raport de cercetare. http://social-research.erstestiftung.net/publication/making-it-through-pioneer-migration-pathways-of-moldovans-in-italy/

ADNOTARE

COJOCARU Natalia,
„Obiecte sensibile, reprezentări polemice și relații intergrupuri: conceptualizări teoretico-metodologice și ilustrări empirice”, teză de doctor habilitat în psihologie, Chișinău, 2024.

Structura tezei: adnotări, introducere, 7 capitole, concluzii și recomandări (text de bază – 264 p.), 13 tabele, 13 figuri, 388 referințe bibliografice (129 – l. română, 10 – l. rusă și 249 – l. engleză) și 15 anexe. Rezultatele cercetării sunt prezentate în 41 publicații.
Cuvinte cheie: obiecte sensibile, reprezentări polemice, relații intergrupuri, clasificarea reprezentărilor sociale, memorie colectivă, COVID-19, proteste colective, sărbători sovietice.
Scopul lucrării: determinarea fundamentelor teoretice, metodologice și empirice privind implicațiile *obiectelor sensibile* în geneza *reprezentăilor polemice* în contextul dinamicilor opoziționale la nivelul *relațiilor intergrupuri.*
Obiectivele cercetării: O1. Elucidarea evoluțiilor și a tendințelor curente în studiile din domeniul reprezentărilor sociale, în vederea identificării unor direcții de cercetare care suscită dezbateri la etapa actuală și necesită explorări extensive; **O2.** Concretizarea aspectelor teoretice și metodologice relevante pentru demararea unui studiu privind reprezentările sociale, în vederea elaborării unui model teoretico-reflexiv ce ar putea fi utilizat drept cadru de analiză a unei reprezentări sociale la debutul cercetării acesteia; **O3.** Esențializarea teoretică a conceptului de *obiect sensibil,* evidențiindu-se caracteristicile obiectelor sensibile, dilemele normativ-etice și implicațiile cognitiv-afective pe care le comportă interacțiunea dintre cercetător și subiecți în studiul acestora, implicit impactul pe care le au obiectele sensibile asupra producțiilor discursive; **O4.** Identificarea studiilor privind clasificarea reprezentările sociale (Moscovici, 1988), din momentul apariției (1988) și până la etapa actuală, în vederea elaborării unor sinteze metanalitice cu referire la conceptul de *reprezentare polemică*, evidențiindu-se specificul şi caracteristicile reprezentărilor polemice; **O5.** Examinarea unor studii de caz din istoria recentă a RM (din trei domenii: socioistoric, sociopolitic și sociomedical), care pot fi abordate ca niște *obiecte sensibile*, urmând să elucidăm cum se modelează *reprezentările polemice* în funcție de aceste obiecte de reprezentare*”*; **O6.** Evidențierea specificului unor condiții contextuale (sociale, mediatice și reprezentaționale), practici sociale și dinamici relaționale intergrupuri cu implicații în geneza și elaborarea *reprezentărilor polemice*; **O7.** Clarificarea unor potențiale traiectorii psihosociale în evoluția *reprezentărilor polemice* în funcție de dinimicile opoziționale la nivel integrupuri.
Rezultatele ştiinţifice care au determinat crearea unei noi direcţii ştiinţifice (descriere succintă a rezultatelor, prezentare detaliată – la p. 279): **R1 –** evoluții și tendințe actuale în studiul reprezentărilor sociale; **R2 –** principii teoretice și metodologice în studiul reprezentărilor sociale; **R3 –** caracteristici ale obiectelor sensibile, dileme etice și implicații cognitiv-afective în studiul obiectelor sensibile; **R4 –** etape în evoluția studiilor privind reprezentărilor polemice, tematici specifice și caracteristici ale reprezentărilor polemice; **R5 –** procesul de elaborare a reprezentărilor polemice în funcție de obiectele sensibile; **R6 –** procesul de elaborare a reprezentărilor polemice în funcție de context (social, mediatic și reprezentațional), practici sociale și dinamici ale relațiilor intergrupuri; **R7 –** supoziții privind potențiale traiectorii psihosociale în evoluția reprezentărilor polemice.
Noutatea și originalitatea ştiinţifică: Este una dintre primele lucrări în care se examinează într-un cadru unitar aspecte teoretice, metodologice și empirice privind implicațiile pe care le comportă obiectele sensibile în geneza reprezentărilor polemice, inclusiv interrelația dintre aceste două fenomene și influențele pe care le produc asupra relațiilor intergrupuri. Totodată, elementele inedite constau în modul în care este abordată această interrelație – dintr-o perspectivă narativă și cea a studiului de caz (strategii metodologice pe care le considerăm esențiale în studiul subiectelor controversate).
Semnificația teoretică: În primul rând, în această lucrare au fost identificate tendințele actuale în studiul reprezentărilor sociale și principalele direcții de cercetare care necesită explorări extensive, find analizată clasificarea reprezentărilor sociale, dar și dezbaterile teoretice legate de această clasificare. În al doilea rând, ne-am propus să oferim anumite conceptualizări pentru *obiectele sensibile* și *reprezentările polemice,* inclusiv să evidențiem particularități specifice în studiul acestora. Astfel, au fost evidențiate caracteristici și note definitorii ale obiectelor sensibile, dileme normativ-etice și implicații cognitiv-afective în abordarea acestora. Analiza studiilor despre reprezentările polemice (1988-2022) a permis elaborarea unor sinteze metaanalitice, fiind conturate evoluții și problematici recente în studiul reprezentărilor polemice, inclusiv caracteristici ale acestora. Reieșind din aceste analize, au fost sugerate și traiectorii pe care le comportă acest tip de reprezentare la nivel societal și intergrupuri și direcții ulterioare de studiu.
Valoarea aplicativă: Lucrarea se adresează în primul rând *comunității academice* (cercetători, cadre didactice, studenți), prezentând un studiu complex privind geneza reprezentărilor polemice și implicațiile pe care le comportă obiectele sensibile în dinamica și evoluția acestora, totodată, conținând și aspecte legate de specificul cercetării sensibile și rolul cercetătorului în asigurarea autenticității producțiilor discursive ale subiecților în cadrul unor asemenea cercetări. Modelul teoretico-reflexiv, propus de noi în lucrare, poate fi utilizat drept cadru de analiză a unei reprezentări sociale la debutul cercetării acesteia. Respectiv, ne exprimăm încrederea că lucrarea va prezenta interes și pentru *practicieni* (consilieri, factori de decizie, psihologi) pentru a înțelege mai bine cum funcționează dinamicile relaționale intergrupuri în ceea ce privește atitudinile și comportamentul pe care îl adoptă grupurile în situații de controverse sociale și conflict. Pentru *publicul larg* interesat de problematica relațiilor intergrupuri prezentăm diverse ilustrări empirice cu referire la această tematică (în baza studiilor realizate în diverse țări sau a celor realizate de autoarea lucrării).
Implementarea rezultatelor ştiinţifice:
a) activități didactice, de cercetare și de documentare științifică (Portugalia, 2022; Italia, 2015; Italia, 2012 ș.a.);
b) monografie, apreciată cu diplomă de excelență la salonul de carte EUROINVENT (mai 2019, România);
c) comunicări la diverse manifestări științifice **(25)**: internaționale (15), naționale (10), *v.* detalii, pp. 357-360;
d) workshop-uri și cursuri de formare: CIPA, ed. a II-a (USM, 2022); Conferința „Integrare prin cercetare și inovare” (USM, 2016); „Managementul schimbării: aspecte psihosociale” (curs de formare, USM, 2021-2023).
e) cursuri universitare: „Psihologia socială”, „Psihologia relațiilor integrupuri”, „Cercetarea calitativă” ș.a.;
f) publicații **(41)**: 1 monografie, 4 monografii/în colab., 33 articole și comunicări la conferințe ș.a, *v.* detalii, pp. 361-363.

ANNOTATION

COJOCARU Natalia,
"Sensitive objects, polemical representations and intergroup relations: Theoretical-methodological conceptualizations and empirical illustrations", Habilitation Thesis in Psychology, Chisinau, 2024.

Structure of the thesis: annotations, introduction, 7 chapters, conclusions and recommendations (basic text – 264 p.), 13 tables, 13 figures, 388 bibliographic references (129 – Romanian, 10 – Russian and 249 – English) and 15 annexes. The research results are presented in 41 publications.
Keywords: sensitive objects, polemical representations, intergroup relations, classification of social representations, collective memory, COVID-19, collective protests, Soviet holidays.
The aim of the thesis: to determine the theoretical, methodological and empirical foundations regarding the *sensitive objects* in the genesis of *polemical representations* according to the oppositional dynamics at the level of *intergroup relations*.
Research objectives: O1. To elucidate the current developments and trends in social representations studies in order to identify research directions that currently raise debates and require extensive explorations; **O2.** To examine the theoretical and methodological aspects which are relevant for a study on social representations in order to develop a theoretical-reflexive model that could be used as a framework for analysis of a social representation, at the beginning of research; **O3.** To synthetise theoretically the concept of *sensitive object*, highlighting the characteristics of sensitive objects, the normative-ethical dilemmas and the cognitiv-affective implications of the interaction between the researcher and the subjects in the process of research, and implicitly the impact that sensitive objects have on discursive productions; **O4.** To identify studies addressing the classification of social representations (Moscovici, 1988), from the moment of its appearance (1988) until the current stage in order to elaborate meta-analytic syntheses on the concept of *polemical representations* highlighting its specifics and characteristics; **O5**. To examine several case studies from the recent history of the Republic of Moldova (from three fields: sociohistorical, sociopolitical and sociomedical) which can be approached as *sensitive objects*, elucidating how *polemical representations* is shaped according to these objects of representation; **O6.** To highlight the specificity of some contextual conditions (social, media and representational), social practices and intergroup relations dynamics which play a role in the genesis and elaboration of *polemical representations*; **O7**. To clarify some potential psychosocial trajectories in the evolution of *polemical representations* depending on the oppositional dynamics at the level of intergroup level.
Scientific results (brief description of results, detailed presentation – on p. 279): **R1** – current developments and trends in the study of social representations; **R2** – theoretical and methodological principles in the study of social representations; **R3** – characteristics of sensitive objects, ethical dilemmas and cognitiv-affective implications in the study of sensitive objects; **R4** – stages in the evolution of studies on polemical representations, specific themes and characteristics of polemical representations; **R5** – the process of elaboration of polemical representations in relation to the sensitive objects; **R6** – the process of elaboration of polemical representations depending on the context (social, media and representational), social and dynamic practices of intergroup relations; **R7** – supositions regarding potential psychosocial trajectories in the evolution of the polemical representations.
Scientific novelty and originality: It is one of the first works in which theoretical, methodological and empirical aspects regarding the implications of *sensitive objects* in the genesis of *polemical representations* are examined in a unified framework, including the interrelationships between these two phenomena as well as the influences they produce on intergroup relations. At the same time, the novel elements consist in the way in which these interrelationships are approached – from a narrative perspective and that of the case study (methodological strategies that we consider essential in the study of controversial topics).
Theoretical significance of the work: First of all, in this work, the current trends in the study of social representations and the main research directions that require extensive explorations were identified, while also analyzing the classification of social representations, as well as the theoretical debates related to this classification. Second, we aimed to provide certain conceptualizations for *sensitive objects* and *polemical representations*, including specific peculiarities in their study. Thus, the characteristics of sensitive objects, normative-ethical dilemmas and cognitive-affective implications in their approach were highlighted. The analysis of studies on polemical representations (1988-2022) allowed the development of some meta-analytic syntheses, with recent developments and issues being outlined in the study of polemical representations, including their characteristics. Emerging from these analyses, the trajectories that this type of societal and intergroup representation entails and further directions of study have been suggested.
The applicative value of the work: This work is primarily addressed to the academic community (researchers, teachers, students), presenting a complex study regarding the genesis of polemical representations and the implications that sensitive objects have in their dynamics and evolution, at the same time, also containing aspects related to the specifics of sensitive research and the role of the researcher in ensuring the authenticity of the subjects' discursive productions within such research. We believe that, the theoretical-reflexive model, proposed by us in the thesis, can be used as a framework for the analysis of a given social representations. Accordingly, we are confident that the work will also be of interest to practitioners (counselors, decision-makers, psychologists) to better understand how intergroup relational dynamics work in terms of the attitudes and behavior that groups adopt in situations of social controversy and conflict. Not least, the general public, interested in the issue of intergroup relations, will be offered various empirical illustrations with reference to this topic (based on studies carried out in various countries or those conducted by the author of the thesis).
Implementation of scientific results:
a) didactic, research and scientific activities (Portugal, 2022; Italy, 2015; Italy, 2012);
b) monograph, awarded with a excellence diploma at the EUROINVENT book fair (May 2019, Romania);
c) reports at different scientific conferences **(25)**: international (15), national (10) *see* details, pp. 357-560;
d) workshops and training courses: CIPA, 2nd ed. (MSU, 2022); Integration through Research and Innovation Conference (MSU, 2016); „Management of change: psychosocial aspects" (training course, MSU, 2021-2023).
e) university courses: „Social Psychology", „Psychology of Intergroup Relations", „Qualitative Research" etc.);
f) publications **(41)**: 1 monograph, 4 monographs/in colab., 33 articles and conference reports *see*, pp. 361-363).

АННОТАЦИЯ

КОЖОКАРУ Наталья,
„Сенситивные объекты, полемические представления и межгрупповые отношения: теоретико-методологические концепции и эмпирические иллюстрации”,
Диссертация на соискание ученой степени доктора хабилитат в психологии. Кишинэу, 2024.

Структура диссертации: аннотации, введение, семь глав, общие выводы и рекомендации (основной текст – 264 страниц), библиография из 388 источников (129 – на румынском языке, 10 – на русском языке и 249 – на английском языке), 13 таблиц, 13 рисунков, 15 приложений. Результаты исследования опубликованы в 41 научных работах.

Ключевые слова: сенситивные объекты, полемические представления, межгрупповые отношения, классификация социальных представлений, коллективная память, COVID-19, коллективные протесты, советские праздники.

Цель исследования: определение теоретических, методологических и эмпирических основ *сенситивных объектов* в формировании *полемических представлений* в контексте оппозиционных *межгрупповых отношений*.

Задачи исследования: З1. Выделение развития и современных тенденций исследований в области социальных представлений с целью выявления некоторых направлений исследований, вызывающих дискуссию на современном этапе и требующих обширных исследований; **З2.** Конкретизация соответствующих теоретико-методологических аспектов для изучения социальных представлений с целью разработки теоретико-рефлексивной модели, которая может быть использована в качестве основы анализа социального представления в начале исследования; **З3.** Теоретическое обоснование понятии *сенситивный объект*, выделение характеристик сенситивных объектов, нормативно-этических дилемм и когнитивно-аффективных последствий взаимодействия исследователя и респондентов при их изучении и воздействие, которое оказывают сенситивные объекты на дискурс испытуемых; **З4.** Выявление исследований, посвященных классификации социальных представлений (Moscovici, 1988), с момента ее появления (1988) до современного этапа, с целью разработки мета-аналитических обобщений применительно к понятию *полемическое представление*, выделив специфику и характеристики полемических представлений; **З5.** Изучение конкретных примеров из новейшей истории Республики Молдова (из трех областей: социально-исторической, социально-политической и социально-медицинской), которые можно рассматривать как *сенситивные объекты* и выясние, как формируются *полемические представления* в соответствии с этими объектами; **З6.** Выделение специфики некоторых контекстуальных условий (социальных, медийных и репрезентативных), социальных практик и динамики межгрупповых отношений, оказывающих влияние на формирование и развитие *полемических представлений*; **З7.** Уточнение потенциальных психосоциальных траекторий эволюции *полемических представлений* в условиях оппозиционной динамики на групповом межгрупповом уровне.

Научные результаты, которые способствовали становлению нового направления исследования (краткое описание результатов, подробное изложение – на стр. 279): **Р1** – современные разработки и тенденции в изучении социальных представлений; **Р2** – теоретико-методологические принципы изучения социальных представлений; **Р3** – характеристики сенситивных объектов, этические дилеммы и когнитивно-аффективные последствия при изучении сенситивных объектов; **Р4** – этапы эволюции исследований полемических представлений, специфические темы и характеристики полемических представлений; **Р5** – процесс формировании полемических представлений в зависимости от сенситивных объектов; **Р6** – процесс формирования полемических представлений в зависимости от контекста (социального, медийного и репрезентативного), социальных практик и динамики межгрупповых отношений; **Р7** – предположения о возможных психосоциальных траекториях в эволюции полемических представлений.

Научная новизна и оригинальность: Это одна из первых работ, в которой в едином ключе рассматриваются теоретические, методологические и эмпирические аспекты роли *сенситивных объектов* в генезисе *полемических представлений*, включая взаимосвязь между этими двумя феноменами и влияние, которое они оказывают на межгрупповые отношения. В то же время элементы оригинальности заключаются в подходе к этой взаимосвязи с позиций нарративного исследования на конкретных примерах (методологические стратегии, которые мы считаем важными при изучении спорных тем).

Теоретическая значимость: Прежде всего, в данной работе определены современные тенденции в изучении социальных представлений и основные направления исследований требующие дальнейшей проработки, а также проанализирована классификация социальных представлений и связанные с ней теоретические дискуссии. Во-вторых, мы стремились дать определенные концептуализации *сенситивных объектов* и *полемических представлений*, в том числе прояснить особенности их изучения. Таким образом, были выделены определяющие характеристики сенситивных объектов, нормативно-этические дилеммы и когнитивно-аффективные эффекты в их исследовании. При анализе исследований полемических представлений (1988-2022 гг.) был разработан мета-аналитический синтез эволюции исследований полемических представлений (1988-2022 гг.), изложены актуальные проблемы изучения полемических представлений и их характеристик. В результате этого анализа были предложены траектории развития данного типа представлений на социальном и межгрупповом уровнях и дальнейшие направления ~~в~~ исследований.

Практическая значимость: Работа адресована в первую очередь академическому сообществу (исследователям, преподавателям, студентам), представляя собой комплексное исследование генезиса полемических представлений и роли сенситивных объектов в их динамике и эволюции, а также содержит аспекты, связанные со спецификой сенситивных исследований и ролью исследователя в обеспечении аутентичности дискурсов субъектов таких исследований; теоретико-рефлексивная модель, предложенная нами, может быть использована в качестве основы для анализа социальных представлений на начальном этапе их исследований. Соответственно, мы уверены, что работа будет интересна и практикующим специалистам (консультантам, руководителям, психологам) для лучшего понимания того, как динамика межгрупповых отношений влияет на установки и поведение групп в ситуациях социальных противоречий и конфликтов. Для широкой публики, интересующейся межгрупповыми отношениями, мы приводим различные эмпирические иллюстрации по данной теме (на основе исследований, проведенных в разных странах, а также автором данного исследования).

Внедрение результатов исследования:

а) в практике образовательного процесса и научно-исследовательской деятельности (Португалия, 2022 г.; Италия, 2015 г.; Италия 2012 г. и др.);

б) монография, отмеченная дипломом отличия на EUROINVENT (май 2019 г., Румыния);

в) доклады на научных конференций (25): международных (15), национальных (10), см. подробнее стр. 357-360;

г) мастер-классы и учебные курсы: в рамках CIPA (МГУ, 2022 г.), конференции «Интеграция через исследование и инновации» (МГУ, 2016 г.); «Управление организационными изменениями: психосоциальные аспекты» (курс непрерывного обучения, МГУ, 2021-2023 гг.).

д) учебные курсы для студентов и магистрантов МГУ: «Социальная психология», «Психология межгрупповых отношений», «Качественное исследование» и др.);

f) публикации (41): 1 монография, 4 монографии/в соавторстве, 33 статьи и доклады на конференциях, см. подробн на стр.361-363).

COJOCARU Natalia

OBIECTE SENSIBILE, REPREZENTĂRI POLEMICE ȘI RELAȚII INTERGRUPURI

Conceptualizări teoretico-metodologice și ilustrări empirice

Specialități:
Psihologie generală – 511.01
Psihologie socială – 511.03

Rezumatul tezei de doctor habilitat în psihologie

Aprobat spre tipar: 23.02.2024	Formatul hârtiei: 60x84 1/16
Hârtie ofset. Tipar ofset.	Tirajul: 50 de exemplare
Coli de tipar: 3.2	Comanda nr. 23/24

Centrul Editorial Poligrafic al Universității de Stat din Moldova,
Str. A. Mateevici, 60, Chișinău, MD 2009